ERASMUS ROTTERDAMSKÝ

Chvála bláznivosti

AUDIOKNIHY CZ · AUDIOKNIHYCZ.CZ

Erasmus Rotterdamský

List Thomasovi Morovi

Erasmus Rotterdamský zdraví svého Thomase Mora.

Když jsem se nedávno vracel z Itálie do Anglie, nechtěl jsem všechen ten čas, který jsem musel strávit v sedle, promarnit nevzdělanými a neučenými řečmi. Raději jsem se v duchu zabýval buď něčím z našich společných studií, nebo jsem se těšil vzpomínkou na přátele, které jsem tam zanechal, muže stejně nadmíru učené jako nadmíru milé. Mezi nimi ses mi, můj Thomasi, nabízel jako jeden z prvních. Měl jsem ve zvyku užívat si tvé památky v tvé nepřítomnosti stejně, jako jsem se těšíval tvé přítomností ve společné rozmluvě – a bodejť se propadnu, jestli mi v životě přišlo něco sladšího. A protože jsem si řekl, že se musí dělat něco a cesta se k vážnému bádání moc nehodila, umínil jsem si zažertovat si na *Chválu bláznivosti*.

Která Pallas ti to vnukla? zeptáš se. Nejdřív mě na to přivedlo tvé rodové jméno, More, které se k slovu *Moria* přibližuje tak, jak jsi ty od věci samé vzdálen – a jsi od ní, podle hlasů všech, nejvzdálenější. Pak jsem usoudil, že tahle naše hříčka bude po tvé chuti – ty se takovými žerty, pokud se nemýlím, pokud ovšem nejsou nevzdělané ani úplně nevkusné, obvykle oddaně bavíš a v obyčejném lidském životě vůbec rád hraješ tak trochu Démokrita. A ačkoli při své mimořádné bystrosti bývá tvé mínění od davu daleko odlišné, při své neuvěřitelné laskavosti a snadnosti povahy dovedeš se všemi lidmi v každou hodinu žít tak, jako bys to měl nejradši – a také to rád děláš. Tuhle řečičku tedy ode mne přijmeš nejen rád jako památku na druha, ale vezmeš si ji i do

ochrany: jednak proto, že je věnována tobě, jednak proto, že už je tvá, ne má.

Nebude snad chybět pár kverulantů, kteří budou kvákat, že některé žerty jsou zčásti příliš lehké, než aby se slušely teologovi, a zčásti příliš jízlivé, než aby se shodovaly s křesťanskou mírností. Budou vykřikovat, že se vracíme ke staré komedii nebo k jakémusi Lúkiánovi a všechno koušeme. Těm, které lehkost námětu a žertovný tón uráží, bych vzkázal: ať si uvědomí, že to není můj vymyšlený příklad, nýbrž ten, který kdysi provozovali velcí autoři. Vždyť už před staletími si zažertoval Homér na *Žabomyší válku*, Vergilius na *Komára* a *Pokrm*, Ovidius na *Ořech*. Polykratés vychvaloval Busirida a stejně tak jeho oponent Isokratés, Glaukón nespravedlnost, Favorínus Thersíta a čtyřdenní zimnici, Synésios plešatost, Lúkiános mouchu a parazitství; Seneca si zažertoval na Klaudiovo zbožtění, Plútarchos na dialog Grylla s Odysseem, Lúkiános a Apuleius na Osla a kdovíkdo složil závěť selátka Grunnia Corocotty, kterou si i svatý Jeroným pamatoval. Nuže tedy, chtějí-li, ať si představí, že jsem si pro ukrácení chvíle hrál s kostkami, nebo – pokud se jim to zamlouvá víc – že jsem jezdil na dlouhé třtině. Jaká je to konečně nespravedlnost: každému životnímu stavu dovolíme jeho hry, jen vědeckým zájmům bychom neměli dopřát vůbec žádnou hru? A to zvláště tehdy, když ty žerty vedou k vážným myšlenkám a lehkovážné téma se zpracuje tak, že si z toho čtenář, pokud nemá úplně tupý čich, odnese víc užitku než z některých strohých a vzletných pojednání? Jako když jeden po dlouhém slátání řeči chválí rétoriku nebo filozofii, druhý líčí chválu nějakého knížete, třetí vyzývá k válce proti Turkům, čtvrtý věští budoucnost, pátý si vymýšlí nové hádečky o kozlí vlně. Jako není nic hloupějšího než zacházet s vážnými věcmi hloupě, tak není nic půvabnějšího než zacházet s hloupostmi tak, aby to vypadalo jako cokoli jiného než hloupost. Jaký jsem já, posoudí druzí; nicméně, pokud mě úplně neklame moje sebeláska – filautia – pochválili jsme bláznivost, ale ne tak docela bláznivě.

Abych nyní odpověděl i na výtku jízlivosti: nadaným lidem byla vždy dopřána ta svoboda, aby si slanými vtipy směli beztrestně pohrávat s obecným lidským životem – jen aby se jim ta volnost nezvrhla ve vzteklé běsnění. Tím víc se podivuji přecitlivělým uším naší doby, které snesou málem jen slavnostní tituly. A pak uvidíš lidi takzvaně nábožné, kteří tak zvráceně, že radši snesou těžká rouhání proti Kristu, než aby se o papežovi nebo knížeti pronesl i nejlehčí žert – zvlášť pokud se to týká, jak říkají Řekové, mouky, tj. zisku. Kdo však tak probírá lidské životy, že se nikoho konkrétně nedotkne jménem, ptám se, kouše, nebo spíš poučuje a napomíná? Nebo kolika jmény, prosím, kritizuji sám sebe? A kdo neopomíjí žádný druh lidí, zdá se, že se nehněvá na nikoho konkrétního, nýbrž na všechny neřesti. Pokud se tedy někdo ozve a bude křičet, že je ublížen, prozradí tím buď své svědomí, nebo přinejmenším strach. V tomhle druhu si daleko volněji a jízlivěji dovoloval svatý Jeroným, který nešetřil ani jmény. My jsme se jmen vzdali úplně a styl jsme tak uhladili, že bystrý čtenář snadno pozná, že nám šlo spíš o zábavu než o pokousání. Nejenže jsme se, jako Juvenalis, nebrodili skrytou žumpou zločinů, ale snažili jsme se spíš uvádět věci k smíchu než věci ohavné. A pokud je někdo, koho ani to neuchlácholí, ať si aspoň vzpomene, že být káraný Bláznivostí je krásná věc; a když jsme ji nechali promluvit, museli jsme ctít důstojnost té osoby. Ale co já tohle tobě, patronovi tak jedinečnému, že dovedeš nejlépe hájit i ne zrovna nejlepší případy? Buď zdráv, výmluvný Thomasi, a svou Moriu statečně bran.

Z venkova, pátého dne před červnovými idami.

1

1.

Ať si o mně smrtelníci říkají, co chtějí – vím dobře, jak špatnou pověst má Bláznivost i mezi nejhloupějšími – přece jen je to právě ona, ona jediná, pravím, kdo svou vůlí rozveseluje bohy i lidi. Vždyť i tohle je víc než pádný důkaz: sotva jsem předstoupila promluvit před toto přečetné shromáždění, hned se tváře všech rozzářily jakousi novou, neobvyklou veselostí, hned jste rozjasnili čela, hned jste zatleskali veselým a laskavým smíchem – takže co koho tady vidím, všichni vypadáte jako opilí nektarem homérských bohů s troškou nápoje zapomnění, a to po tom, co jste tu před chvílí seděli zasmušilí a znepokojení, jako byste se zrovna vraceli z Trofóniovy jeskyně. A jako když slunce poprvé ukáže zemi tu svou krásnou zlatou tvář, nebo když po drsné zimě zavane nové jaro vlahými Favoniovými dechy, ihned se všechno obleče do nové tváře, nové barvy a vrátí se jaksi mladost – stejně tak, jen jste mě spatřili, hned jste přitáhli jinou tvář. A tak co velcí řečníci dokážou stěží dlouhou a dlouho promýšlenou řečí – totiž aby rozehnali trápivé starosti ducha –, to jsem provedla pouhým pohledem a hned.

2.

Proč jsem se tedy dnes vyparádila takhle neobvykle, hned se dozvíte, pokud se nebudete zdráhat propůjčit řečnici své uši – a to ne ty, které obvykle nastavujete posvátným kazatelům, nýbrž ty, které jste zvyklí nastavovat tržním šarlatánům, bavičům a šašům, a ty, které kdysi náš Mídás nastavoval Panovi. Zachtělo se mi totiž u vás na chvilku předvést sofistu – ne ovšem takového druhu, jaký dnes vtlouká do dětí jakési úzkostlivé hlouposti a předává jim víc než ženskou tvrdohlavost ve rvaní, ale budu napodobovat ty staré, kteří, aby se vyhnuli odiózní přezdívce „mudrci“, se raději nechali říkat „sofisté“. Jejich zálibou bylo oslavovat chvalozpěvy bohy a statečné muže. Takže uslyšíte chvalozpěv – ne na Herkula, ani na Solóna, nýbrž na sebe samu, to jest na Bláznivost.

3.

A to si zase moc nedělám z těch mudrců, kteří hlásají, že je nejhloupější a nejnestoudnější, když se někdo sám chválí. Ať je to tak hloupé, jak jen chtějí – jen ať přiznají, že je to patřičné. Co se víc hodí, než aby sama Moria byla trubačkou svých chval, jak říká Řek, aby si zahrála sama na sebe? Kdo by mě totiž vylíčil lépe než já sama? Snad leda že by mě někdo znal lépe, než já znám sebe. A navíc si myslím, že je to o něco skromnější než to, co obvykle provozuje chátra vznešenců a mudrců. Ti totiž ze zvráceného studu dostávají pod sebe nějakého lichotivého rétora nebo marnivého básníka, najímají ho za plat, aby od něho poslouchali chválu na sebe – tedy pouhé lži – a přesto ten vážený pán, až se rozpálí, zdvihá pera jako páv, vztyčuje chocholy, zatímco bezostyšný pochlebovač ničemnému člověku vyrovnává s bohy, předvádí ho jako dokonalý vzor všech ctností, od kterého on sám ví, že je vzdálen víc než dvojnásobkem oktávy; vraně obléká cizí peří; z Etiopa dělá bělocha a konečně z mouchy slona. Nakonec se držím toho otřepaného lidového přísloví, podle kterého sám sebe správně chválí ten, komu se nedostalo jiného chvalořečníka. Nicméně se tady podivuji – mám to nazvat nevděkem, nebo leností? – smrtelníkům, kteří, přestože mě všichni horlivě uctívají a rádi pociťují mé dobrodiní, přesto se za tolik staletí nenašel nikdo, kdo by vděčnou řečí oslavil chvály Bláznivosti, přitom nechybělo těch, kdo s velkou námahou, promrháním oleje i spánku pracně vychválili Busirida, Falarida, čtyřdenní zimnice, mouchy, pleše a podobné pohromy. Ode mne uslyšíte řeč sice bez přípravy a nepracovanou, ale o to pravdivější.

4.

A to si nemyslete, že jsem si to vymyslela kvůli předvádění nadání, jako to dělá chátra řečníků. Ti, jak víte, přednášejí řeč, kterou vypracovali celých třicet let a občas i cizí, a přesto zapřísahají, že jim ji za tři dny spíš jen tak pro zábavu napsali, ba dokonce nadiktovali. Mně se naopak vždycky nejvíc líbilo říkat to, co mi slina přinese na jazyk. A nikdo ode mě nečekejte, že si podle zvyku těch obyčejných řečníků začnu definicí vymezovat sebe, natož se dělit. Obojí je totiž pod špatnou předzvěstí: vymezit konečnou hranicí tu, jejíž moc se tak široce rozprostírá, nebo rozdělit tu, k jejíž službě tak jednohlasně svolává každý druh věcí. A k čemu by vlastně bylo nahrazovat sebe sama jakýmsi stínem a obrazem v definici, když mě samu, přítomnou, hledíte přítomnýma očima? Jsem totiž, jak vidíte, ta pravá rozdavačka darů, jak říká Homér, kterou Latiníci nazývají Stultitia, Řekové Moria.

5.

A ani to vůbec nebylo třeba říkat, jako by o mně dost nenapovídala, jak se říká, už samotná tvář a čelo; nebo jako by se někdo mohl prohlásit za Minervu nebo Sofii a hned nebyl usvědčen pouhým pohledem, i kdyby přitom neřekl ani slovo – vždyť tvář je zrcadlo duše a lhát neumí. U mě nemají make-upy žádné místo, ani se netvářím na čele jinak než co mám v hrudi. V každém kousku se podobám sama sobě, a to tak, že se nemohou přetvařovat ani ti, kdo si zvlášť osobují tvář a titul Moudrosti, a přitom chodí jako opice v purpuru a oslové ve lví kůži. Ať se maskují sebepilněji, odněkud trčí uši a prozrazují Mídáše. Nevděčný je mi, při Herkulovi, i tenhle druh lidí: patří k mé partě, a přitom se u davu za naše jméno tak stydí, že ho na ostatní házejí jako velkou urážku. A protože jsou nejhloupější a chtějí se vydávat za mudrce a Thaléty, nebudeme je mít plné právo nazývat „hloupomudrci“?

6.

Umínila jsem si totiž napodobit v tomhle i řečníky naší doby, kteří se mají vysloveně za bohy, pokud se jim podaří jako pijavicím vypadat dvojjazyční, a za slavný výkon pokládají, když do latinské řeči protkají, jako záplaty, pár řeckých slovíček, i když se tam tzrovna nehodí. A když chybí cizokrajná, tak ze zpuchřelých papírů vyhrabou čtyři pět starodávných výrazů, kterými čtenáři zatemní stránku – aby ovšem ti, kdo rozumějí, byli s sebou spokojenější a ti, kdo nerozumí, se tím víc divili, čím míň rozumí. Je to totiž taková nikoli nevkusná rozkoš nás lidí, co nejvíc obdivovat to, co je nejvíc cizí. A ti pak, kdo jsou o něco ctižádostivější, i tak se usmějí a zatleskají a jako oslové nastraží uši, aby to před ostatními vypadalo, že jim to perfektně rozumí. „A tak je to prostě tak, ta věc," řeknou. Teď se vracím k věci.

7.

Jméno tedy máte: Mužové. Co ještě přidat jako přívlastek? Co jiného než: nejhloupější! Jakým jiným čestnějším označením by svoje zasvěcence oslovovala bohyně Bláznivost? Protože však moc lidí neví, z jakého jsem rodu, pokusím se to teď, s laskavou pomocí Múz, vyložit. Mým otcem totiž nebyl Chaos, ani Saturn, ani Iápetos, ani nikdo z téhle sorty obstarožních a zpuchřelých bohů. Byl jím sám Plútos – a to proti vůli Hésioda, Homéra, ba i samého Jupitera. Ten jediný je skutečný otec bohů i lidí. Na jeho pokyn se, dřív jako nyní, posvátné i profánní věci všechny míchají odshora dolů i zdola nahoru. Na jeho rozhodnutí visí války, mír, panství, porady, soudy, sněmy, sňatky, úmluvy, smlouvy, zákony, umění, hry, vážné věci – ba, dochází mi dech – zkrátka všechny veřejné i soukromé záležitosti smrtelníků. Bez jeho přispění by všechen ten dav básnických bohů, řeknu si odvážněji, i sami vybraní bohové buď vůbec nebyli, anebo by sotva přežívali u domácího stolu, hladoví. Koho má v hněvu, tomu nestačí k pomoci ani Pallas. Kdo ho má naopak nakloněného, ten může i samému Jupiterovi s jeho bleskem poslat na krk oprátku. Takového otce se chlubím mít. A ten mě nezplodil ze své hlavy, jak Jupiter tu zasmušilou a mračnou Palladu, nýbrž s nymfou Mladostí, Neoté – ze všech nymf nejpůvabnější a také nejveselejší. Ani si mě nepořídil ve smutném manželském svazku, jak byl zplozen ten chromý kovář, ale – což je o něco sladší – „se mnou se spojil v lásce“, jak říká náš Homér. A plodil mě, abyste se nemýlili, nikoli ten aristofanovský Plútos, už staroch u márnice, slepý na obě oči, nýbrž ten dřívější, ještě celistvý a žhavý mlá-

dím, a nejen mládím, nýbrž ještě víc nektarem, kterého se tehdy náhodou na hostině bohů napil hodně a nemíseného.

8.

A pokud se ptáte i na místo mého narození – protože se o tom dnes vedou spory jako o věc, co nejvíc souvisí se vznešeností rodu: na jakém místě jsi vydal první vzlyk –, já jsem se nenarodila na bloudivém Délu ani na vlnícím se moři ani v hlubokých jeskyních, nýbrž na samých Blažených ostrovech, kde všechno vyrůstá bez setby a bez orby. Tam není ani práce, ani stáří, ani žádná nemoc, nikde na polích neuvidíte asfodél, slez, mořskou cibuli, lupinu, bob ani jiné podobné hlouposti. Ale všude lahodí očím i nosu moly, všelék, nápoj zapomnění, majoránka, ambrózie, lotos, růže, fialka, hyacint, Adonidovy zahrádky. A tak zrozená uprostřed těchto rozkoší jsem svůj život vůbec nezačala pláčem, ale hned jsem se usmála na matku. A nezávidím proto nejvyššímu Kronovci, že měl za chůvu kozu, protože mě dvě půvabné nymfy odkojily svými ňadry: Methé, kterou zplodil Bakchus, a Apaidia, Panova dcera. Ty tady také vidíte v průvodu mých ostatních družek a služebnic. A jejich jména, chcete-li je znát, ode mne uslyšíte jen řecky.

9.

Tahle se zdviženým obočím se jmenuje Filautia, Sebeláska. Ta, kterou vidíte, jak se dívá se smavýma očima a tleská rukama, se jmenuje Kolakia, Pochlebenství. Tahle napůl spící a jakoby ospalá je Léthé, Zapomnění. Tahle, co se opírá o oba lokty a má složené ruce, se jmenuje Misoponia, Lenost. Tahle ověnčená růžovou girlandou, pomazaná od hlavy k patě vonným olejem, je Hédoné, Rozkoš. Tahle s těkavýma, sem a tam bloudícíma očima se jmenuje Anoia, Nerozum. Tahle s hladkou kůží a dobře vykrmeným tělem má jméno Tryfé, Změkčilost. Vidíte i bohy mezi těmi dívkami: jednoho zovou Kómos, Hodokvas, druhého Négretos Hypnos, Tvrdý Spánek. S pomocí tohoto věrného služebnictva si podřizuji každý druh věcí – ba poroučím i samým císařům.

10.

Slyšeli jste můj rod, výchovu a družinu. Teď, abych si bez důvodu neosobovala jméno bohyně, nastavte uši a poslechněte si, jakými dobrodiními obdarovávám bohy i lidi současně a jak daleko se vztahuje má moc. Jestli totiž trefně napsal kdosi, že být bohem je to, pomáhat smrtelníkům – a jestli byli po právu přijati do senátu bohů ti, kdo mezi smrtelníky zavedli víno, obilí nebo nějakou jinou takovou výhodu – proč bych neměla být po právu nazývána a pokládána za Alfu všech bohů, já, která jediná všem všechno štědře dávám?

11.

Předně, co může být sladšího nebo cennějšího než sám život? A komu se má vděčit za jeho počátek, než mně? Vždyť ani kopí mocné Pallady, ani egida mrakosběrného Jupitera lidský rod neplodí ani nerozmnožuje. Sám otec bohů a král lidí, který pokynem rozechvívá celý Olymp, musí odložit ten trojcípý blesk a tu titánskou tvář, kterou po libosti děsí všechny bohy, a navléci si, chuďas, cizí masku jako komediant – kdykoli chce udělat to, co dělá pořád: dělat děti. Stoici se mají za nejbližší bohům. Dejte mi třikrát a čtyřikrát, nebo chcete-li šestsetkrát stoika: i on bude muset, pokud chce být otcem, odložit vous – znak moudrosti, byť má společný i s kozly – vybělit čelo, zahodit ty svoje diamantové dogmáty a chvilku bláznit a blouznit. Zkrátka: mne, pravím, mne si musí mudrc přizvat, pokud chce být otcem. A proč bych s vámi nemluvila otevřeněji po svém? Prosím: což hlava, což tvář, což prsa, což ruka, což ucho – ty části, které se pokládají za vznešené – plodí bohy nebo lidi? Nikoli. Ba naopak: ta část tak hloupá, tak směšná, že se ani nedá pojmenovat bez smíchu, je rozmnožovatelkou lidského rodu. To je ten posvátný pramen, z něhož všechno čerpá život – pravdivěji než ten pythagorejský čtyřlistník. Nuže řekněte: který muž by vložil hlavu do manželské ohlávky, kdyby, jako to dělávají mudrci, dřív zvážil všechny strasti takového života? Nebo která žena by vzala muže, kdyby znala, nebo si uvědomila nebezpečné bolesti porodu a trápení s výchovou? Když tedy vděčíte za život manželství a manželství vděčíte Nerozumu, mé služce, chápete, co dlužíte mně. A která žena, co to jednou prožila, by si to chtěla zopakovat, kdyby jí přitom nebyla po

boku moje Léthé? A ani sama Venuše, i kdyby Lukrécius protestoval, nikdy nepopře, že její síla je bez přispění mé moci chromá a neplodná. Takže z té naší opilé a směšné hry vzešli i páni filozofové se zdviženým obočím, na jejichž místo dnes nastoupili ti, kterým lid říká mniši, i purpuroví králové, i zbožní kněží a třikrát posvátní papežové. Konečně i celý ten davy sbor básnických bohů, tak četný, že ho už sotva pojme sám prostorný Olymp.

12.

Ale ať je pro mě málo, že mi dlužíte semeniště a pramen života, pokud neukážu, že i vše, co je v životě příjemného, je také mé dílo. Co je totiž vlastně život – je to vůbec hodno jména život – když mu vezmete rozkoš? Zatleskali jste! Já věděla, že nikdo z vás není tak moudrý nebo spíš bláznivý, totiž moudrý, aby s tím nesouhlasil. Vždyť ani stoici rozkoš neodmítají, i když se tak pilně tváří a tisíci nadávkami ji před davem rozsápávají – ovšem jen proto, aby ji odstrašili od jiných a sami si ji užili pořádněji. Ale ať mi řeknou, při Jupiterovi: která část života není smutná, nevlídná, nepůvabná, bez chuti, bez radosti, dokud k ní nepřidáte rozkoš, totiž koření bláznivosti? Jako svědek by stačil ten nikdy dost nevychválený Sofoklés, od něhož se zachoval ten překrásný výrok o nás, že nejsladší je žít tak, že nic neví – a přece nám tu věc rozeberme kus po kuse.

13.

Předně, kdo neví, že první věk člověka je nejradostnější a všem nejmilejší? Co je totiž u batolat to, co tak líbáme, tak objímáme, tak hýčkáme, že i nepřítel takovému věku poskytne pomoc – ne-li lákadlo bláznivosti, které příroda, uvážlivá a prozíravá, novorozencům dala, aby jaksi odměnou rozkoše dokázala jednak smířit úsilí vychovatelů, jednak si vyloudit přízeň ochránců? Pak následuje mládí – jak je u všech vítané, jak jasně mu všichni přejí, jak horlivě ho předcházejí, jak povinně mu nabízejí pomocné ruce! A odkud, ptám se, ta přízeň mládí? Odkud, ne-li ode mne? Mým dobrodiním mládí ví nejmíň, a proto se nejmíň mrzí. Prohlašte mě za lhářku, jestli jakmile ti větší skrz zkušenost se světem a skrz nauky začnou vědět něco mužsky-vážného, hned neuvadá krása, hned neslábne čilost, hned nestydne vtip, hned neklesá síla. A čím víc se vzdalují ode mne, tím míň a míň žijí, až přijde ono „tíživé stáří“, totiž obtížné stáří, které už není nenáviděné jen ostatním, nýbrž i sobě. Takové by zcela určitě nebylo pro nikoho ze smrtelníků snesitelné, kdybych tu nebyla já: slitovala jsem se nad takovými strastmi a stojím po boku. A jako bohové u básníků obvykle přispěchávají hynoucím nějakou proměnou, i já lidi hotové do rakve, pokud se dá, znovu vracím do dětství. Odtud není bez důvodu zvyk davu říkat jim „ti, kdo se stali znovu dětmi“. A kdyby se někdo ptal, jak to děláme, nebudu to tajit. Vedu je k prameni naší Léthé, totiž řeky Zapomnění – ta pramení na Blažených ostrovech (zatímco v podsvětí už z ní jen slabý potůček teče) –, aby se tam napili dlouhých zapomnění a postupně, jak se jim rozředí starosti ducha, aby zase zmládli. „Ale

pak už blouzní," řeknete, „pak už nevědí." No budiž. Ale právě to je to být znovu dětmi. Či je něco jiného být dítětem, než blouznit a nevědět? Nebo není toho věku ta hlavní radost, že nic neví? Kdo by neoškliv il dítě s mužskou moudrostí jako nějakou obludu a nezaklínal ji? Souhlasí s tím i to oblíbené přísloví: „Nenávidím chlapce s předčasnou moudrostí." A kdo by snesl obcovat s takovým starcem, který ke své zkušenosti se světem přidal ještě rovnocennou svěžest ducha a bystrost úsudku? A tak starý člověk blouzní mým dobrodiním. Ale přitom se ten můj bloud zbavuje těch mizerných starostí, kterými se mučí mudrc. Je nevšedně příjemný u číše. Nepocítil únavu ze života, kterou tak těžko snáší silnější věk. Někdy se, jako ten Plautův stařík, vrací k těm třem písmenám – amo, miluji – a byl by nejnešťastnější, kdyby při smyslech byl. A tak mým přičiněním je šťastný, mým přičiněním je přátelům milý, mým přičiněním ani jako společník nebývá nevkusný. I u Homéra Nestórovi z úst teče řeč sladší než med, zatímco Achilleovi hořká, a u téhož Homéra starci sedící na hradbách vydávají líbezný hlas. V tomhle počtu dokonce překonávají i sám dětský věk, který je sice sladký, ale němý a bez té hlavní radosti života, totiž bez brebentění. K tomu si přidejte, že se starci příliš těší z dětí a děti se zase baví se starci: „stejný ke stejnému bůh pokaždé táhne". Co se mezi nimi neshoduje, kromě toho, že jeden má víc vrásek a napočítal víc narozenin? Jinak: bílé vlasy, bezzubá ústa, menší míra těla, chuť na mléko, breptání, žvanění, nemotornost, zapomnětlivost, nepozornost – zkrátka všechno ostatní se shoduje. A čím víc se blíží ke stáří, tím blíž se vracejí k podobě dětství, až jako děti, bez znechucení životem, bez pocitu smrti odejdou ze života.

14.

Nuže ať jde, kdo chce, a srovná tohle mé dobrodiní s proměnami ostatních bohů. Co dělají, když se rozhněvají, nechci připomínat. A ty, kterým jsou nejlíp nakloněni, obvykle promění ve strom, v ptáka, v cikádu nebo i v hada – jako by to právě nebylo zahynout, stát se něčím jiným. Já ale toho samého člověka vracím do nejlepší a nejšťastnější části života. A kdyby smrtelníci úplně odhodili každé obcování s moudrostí a prožívali celý věk se mnou, nebylo by vůbec žádné stáří, nýbrž by si šťastně užívali věčného mládí. Nevidíte snad ty zasmušilce zapřažené buď do filozofických studií, nebo do vážných a náročných záležitostí, jak zešedivěli dřív, než pořádně dospěli? To proto, že starosti a bezustání bystré hnutí mysli jim nenápadně vysávají dechu a tu životní šťávu. Zato moji blázínci bývají tuční a lesklí, s dobře hýčkanou kůží, prostě – jak se říká – „akarnanská selátka“ – a nikdy nijak nepocítí útrapu stáří, pokud se ovšem jaksi nenakazí od mudrců. Takový je to lidský úděl: nikdy není v každém směru šťastný. Přidává se k tomu i nemalé svědectví lidového přísloví, podle něhož je Bláznivost ta jediná věc, která prchavé mládí přibrzdí a nehodné stáří odežene. Právem se o Brabanťanech obecně říká: ačkoli jiným lidem s věkem obvykle přibývá moudrosti, těm se čím víc blíží stáří, tím víc rozmnožuje bláznovství. A přitom není druhého národa veselejšího v obyčejném životě ani takového, který by míň pociťoval zasmušilost stáří. Místem i životní zvyklostí jim nejsou daleko moji Holanďané – proč bych je nenazvala svými, když mě tak horlivě ctí, že si od toho zasloužili pro svůj národní přízvisko, kterého se vůbec nestydí, ba naopak si tím zvláště

chlubí. Ať jdou tedy nejhloupější smrtelníci a hledají si Médey, Kirké, Venuše, Jitřenky a jakýsi pramen, kterým by si navrátili mládí – když to zařídit můžu a obvykle zařizuji jen já. U mě je ta zázračná šťáva, kterou Memnónova dcera prodloužila mládí svého děda Títhóna. Já jsem ta Venuše, jejíž přízní Faón zmládl a kterou tolik milovala Sapfó. Mé jsou byliny, pokud jsou, moje zaříkadla, můj je pramen, který nejen vrací ztracené mládí, ale – což je lepší – ho uchovává stálým. Jestliže všichni podepisujete tenhle názor, že nad mládí není nic lepšího a nad stáří nic ohavnějšího, pak myslím vidíte, kolik mi dlužíte – já, která uchovávám tak veliké dobro a odhání tak veliké zlo.

15.

Ale co já tady mluvím o smrtelnících? Projděte si třeba všechno nebe a já svolím, aby mi padlo jméno, pokud najdete kohokoli z bohů, kdo by, bez mé přízně, byl milý a příjemný. Proč je Bakchus pořád jako chlapec a kudrnatý mládeneček? Není to jinak, než že je ztřeštěný, opilý, tráví život v hostinách, pitkách, zpěvu, tancování a hrách a nemá s Palladou vůbec nic společného. Konečně má tak daleko k tomu, aby chtěl být považován za mudrce, že se raduje, když se ctí žerty a směšnými věcmi. A nevadí mu to přísloví: „Nenávidí ho jako hloupého jak morii." Jméno Morychos mu totiž dali odtud, že jakmile hoši hráli u dveří jeho chrámu, obvykle mu pomazali mušty a čerstvými fíky obličej a ústa. A co mu nedělají ze zlomyslnosti staré komedie? „Ó bláznivý," říkají, „bohu hodný narodit se dvakrát!" Ale přece: líp být nebeským bláznem, veselým, pořád mladým, přinášejícím všem rozkoš a vlídnost, než Jupiterem s obočím zbrázděným a nahánějícím hrůzu. Pominu, že latinský Faunus má ze stejného důvodu v největší vážnosti u lidu Bakcha. Pominu – aby to nebylo zdlouhavé – ty ostatní, Herkula ověnčeného hostinami, Múzy žijící v nekonečných hrách. A což Venuše: v hodovnách a hrách je k nalezení dřív než ve filozofii.

16.

Jestli chcete vědět, jak sedm staletí držela svou mladost sibyla Erythrejská, odpoví vám sama: „z Bakchových bobulí“. Jestliže chcete vidět, odkud je takový smích v nebeských příbytcích, prosím: dnes si tam vlastně Satura, Jana, Bella, Daia a Thesma zvolili za mnicha a ověnčeného kardinála, naopak krátkoocasý Komos je u všech nejvyhledávanější. A což ten druh bohů, jen krátce zrozených, kteří se rodí z „blaženosti nerozumu“, slastně se vznášejí jako motýli, kteří nemusí ještě vážně myslet? Je tam Faunus, který hraje na flétnu, průvod bohů, Bakchova hostina. Řeknete snad, že toho mají dost. Mají, ale nic víc toho mají, než co jim z mé moci přišlo pod nohy. Smích je ve městech, smích v mořích. Celá země se v pohledech bohů raduje mým darem. Co tedy ode mne čekáte, mluvím-li o smrtelnících, hledím-li na kraje? Pokud mě tam neuzříte, buď jsem byla vyhnána, nebo jsem si od vás odpočinula. Pak uvidíte, že se vám nic nedaří, vše se stane nehybným, chladným, otráveným, mrzutým, bezbarvým a nehybným. Mým příchodem rychle vrátí všem všechno nové mládí a nový život.

17.

Protože muž, zrozený pro spravování věcí, potřeboval, aby se mu přisypalo o něco víc z té trošky rozumu, Jupiter si mě zavolal na poradu – a já mu dala radu sebe hodnou: ať si k němu přidá ženu, bytost sice hloupou a nemotornou, ale směšnou a milou, aby v domácím soužití svou bláznivostí okořenila a osladila trudnomyslnost mužského nitra. Když totiž Platón zdánlivě pochybuje, do kterého rodu ženu zařadit, zda mezi rozumné tvory, či mezi zvířata, nechtěl tím říct nic jiného, než že nápadně vyniká její pohlaví v bláznivosti. A pokud snad některá žena chce být považována za moudrou, pak nedělá nic jiného, než že je dvakrát bláznivá – jako by někdo tahal vola do zápasu v oleji, proti vůli, jak se říká, Minervy. Zdvojuje totiž svou vadu každý, kdo proti přirozenosti navléká fuky ctnosti a odhýbá nadání jinam. Jak podle řeckého přísloví opice je vždycky opice, i když ji oblečeš do purpuru – tak žena je vždycky žena, totiž bláznivá, ať si navlékne masku, jakou chce. A nemám za to, že ženský rod je tak hloupý, aby se na mě proto hněval, že mu já, sama žena, přisuzuji bláznivost. Vždyť kdyby to spravedlivě zvážily, musely by Bláznivosti za to děkovat – protože jsou v mnoha ohledech šťastnější než muži. Předně krása, kterou právem staví nade vše: její záštitou drtí tyrany, ba i tyranství samo. Odkud jinak ta hrůzostrašná tvář, chlupatá kůže, les vousů – prostě cosi starcovského v muži – než z vady opatrnosti? Zatímco ženám jsou lícní kosti pořád hladké, hlas pořád tenký, kůže měkoučká, jako by napodobovaly jakési věčné mládí. A o co jiného v tomhle životě usilují, než aby se co nejvíc líbily mužům? Nemíří tam všechny ty úpravy, všechny

ty fuky, všechny ty koupele, kadeření, mazadla, parfémy, barvení, úprava obočí, očí a kůže? A jakým jiným způsobem se mužům doporučují spíš než bláznivostí? Co jim muži nepovolují? A čím to kupují, ne-li rozkoší? A těší muže ničím jiným než bláznivostí. Že to tak je, nebude popírat ten, kdo si vzpomene, jaké hlouposti muž ženě říká, jaké nemotornosti dělá, kdykoli chce užít ženské rozkoše. Máte tedy první a hlavní osvěžení života a to, odkud ten pramen tryská.

18.

Jsou však někteří – a to především starci, spíš pijáké než milovníci žen –, kteří zasazují nejvyšší rozkoš do hodokvasů. Zda je nějaká pořádná hostina, kde není žena, ať posoudí jiní. Jisté je, že bez koření Bláznivosti není žádná vůbec sladká. Takže není-li tam někdo, kdo by pravou nebo předstíranou bláznivostí budil smích, přivedou si za peníze nějakého profesionálního šaška nebo nějakého směšného příživníka, který směšnými, tedy bláznivými dvojsmysly rozežene ticho a zasmušilost hostiny. Nač by totiž bylo přetěžovat břicho tolika sladkostmi, tolika chuťovkami, tolika mlsky, kdyby se zároveň oči i uši, ba celá duše nekrmila smíchem, žerty, půvabnými vtípky? A takových pamlsků jsem já jediná vynálezkyní. Ba i ty obřady, které jsou dnes při hostinách v módě – losování krále kostkami, hra kostkami, zdravice, závodění v obřadech, zpěvy k myrtě, tanec, posuňky – nevymyslelo sedm řeckých mudrců, nýbrž my, pro blaho lidského rodu. A všechno má tu povahu, že čím víc má v sobě bláznivosti, tím víc přispívá k životu smrtelníků, který, pokud je smutný, snad ani není hodno jménem život. A smutný být musí, pokud touhle zábavou nesmažeš příbuznou únavu.

19.

Snad však budou tací, co i takovýhle druh rozkoše pominou a spokojí se s láskou a společenstvím přátel. Prohlašují, že přátelství se má klást nade vše: věc tak nutná, že nic neje víc – ani vzduch, ani oheň, ani voda. A tak příjemná, že kdo by ji z lidí odstranil, odstranil by slunce. A konečně tak ctihodná (má-li to co do věci), že ani sami filozofové se nezdráhají řadit ji mezi hlavní dobra. Ale co když vám ukážu, že i tohohle velkého dobra jsem já kormidlem i přídí? A ukážu to ne krokodýlími sofismaty, soritem nebo rohatým syllogismem a jinými dialektickými vtípky, nýbrž, jak se říká, tučnou Minervou – ukážu to prstem. Nuže: přimhouřit oko, prominout, nevidět, mít chybné dohady o neřestech přátel, dokonce milovat a obdivovat některé nápadné neřesti místo ctností – nezdá se to být spřízněno s bláznivostí? Když jeden líbá mateřské znaménko na milé, druhého těší bradavice na nose přítelkyně, otec říká svému šilhavému synovi „ten milý koukálek“ – co to je, pravím, než ryzí bláznivost? Křičte si třikrát a čtyřikrát, že je to bláznivost: a přece to je ta jediná bláznivost, která spojuje spojené a zachovává přátele. Mluvím o smrtelnících, z nichž nikdo se nerodí bez vad – nejlepší je ten, kdo má těch vad nejmíň. Zatímco mezi těmi vašimi mudrci-bohy přátelství buď vůbec nevzniká, nebo panuje nějaké kyselé a nepříjemné, a to leda s málokým (vždyť s nikým by svatokrádežné bylo říct) – protože největší část lidí blouzní, ba není nikoho, kdo by nebloudil v mnoha směrech, a spojovat se dokážou jen podobní s podobnými. A pokud snad někdy mezi takovými mravokárci vzejde oboustranná náklonnost, pak jistě není ani stálá, ani dlouhotrvající,

vždyť jsou kysele poučení a vidí víc než je zdrávo: v neřestech přátel vidí tak ostře jako orel nebo epidaurský had, zato ve vlastních mají oči zalepené a vidí pytel, co jim visí na zádech, asi tak dobře. Taková je už lidská povaha, že žádnou duši nenajdeš, která by nebyla zasažena velkými neřestmi. Přidejte k tomu takovou rozdílnost věku a zájmů, tolik klopýtnutí, tolik chyb, tolik náhod lidského života – jak že se mezi těmi vašimi stooky mé okaté přátelství udrží byť na hodinu, pokud se nepřidá to, co Řekové půvabně nazývají prostotou? Lze to přeložit bud jako bláznivost, nebo jako povolnost mravů. A co dál – není sám Kupido, původce a otec všeho pouta, úplně slepý? Jemu, jako podle Řeků „nekrásné se jeví krásné“, zařídí i mezi vámi, že každému se jeho vlastní zdá krásné: tak starouš miluje stařenku jako chlapec dívku. Děje se to všude a všichni se tomu smějí – ale přece ty směšné věci slepují a spojují příjemné společenství života.

20.

Dál, co bylo řečeno o přátelství, platí mnohem víc o manželství, které není nic jiného než nerozlučné spojení života. Nesmrtelný Bože! K jakým rozvodům – ba i horším věcem než rozvodům – by všude docházelo, kdyby domácí soužití muže a ženy nebylo podepíráno a živeno pochlebenstvím, žertem, povolností, mýlkou, zastíráním – zkrátka celým mým služebnictvem? Papae! Jak málo manželství by se uzavíralo, kdyby ženich moudře vyšetřoval, jaké hříčky ta jemná a jakoby stydlivá dívenka hrála už dávno před svatbou? A o kolik méně jich zůstane celistvých, kdyby většinu ženiných kousků nekrylo buď nedbalost, nebo tupost manžela! A to se právem připisuje bláznivosti – ale přece ona způsobí, že manželovi je žena milá a ženě milý manžel, že je domácnost klidná a svazek trvá. Smějí se „kukačce“, „paroháči“ a čemukoli ještě ho pojmenují, když s rty vysává slzy nevěrnici. Ale o co šťastnější je takhle se mýlit, než se mořit v žárlivosti a všechno obracet v tragédie!

21.

Zkrátka, žádné společenství, žádné spojení života nemůže být beze mne ani příjemné, ani stálé. Nesnesl by lid vládce, pán otroka, paní služku, žák učitele, přítel přítele, manželka manžela, pronajímatel nájemce, spolubydlící spolubydlícího, strávník strávníka – kdyby se vzájemně střídavě neklamali, nelichotili, moudře nepřimhouřili oko, nemazali si navzájem medem bláznivosti. Teď víte, co se zdá největší – ale uslyšíte věci ještě větší.

22.

Ptám se: může někoho milovat ten, kdo sám sebe nenávidí? Může s jiným souhlasit ten, kdo nesouhlasí se sebou? Může dát někomu rozkoš ten, kdo je sám sobě tíží a trápením? Nikdo, myslím, by to netvrdil – pokud není hloupější, než je sama Bláznivost. Ale pokud mě odstraníte, nikdo nebude moci snášet druhého, až i sám sobě bude páchnout, až každému bude jeho vlastní špinavé a každý bude sám sobě protivný. Příroda totiž, v nemalém počtu věcí spíš macecha než matka, zasela do mysli smrtelníků – a hlavně těch bystřejších – tu neřest: aby se každý sám sobě hnusil a obdivoval cizí. Z toho pak plyne, že se všechny vlohy, všechen půvab a slušnost života nakazí a zahynou. K čemu by byla krása, ten hlavní dar nesmrtelných bohů, kdyby ji poskvrnila vada zapšklosti? K čemu mládí, kdyby ho rozložil kvas senilní zasmušilosti? A k čemu nakonec budeš způsobilý v jakémkoli úkonu života, ať u sebe, ať u ostatních, bez té slušnosti (vždyť v tom je hlavní podmínka nejen umění, ale každého jednání: aby se slušelo, co děláš), pokud ti nestojí po pravém boku moje Filautia – Sebeláska, kterou právem mám za sestru? Tak statečně hraje všude moji roli. A co je stejně bláznivé jako sebe sama se líbit, sám sebe obdivovat? A naopak co bude půvabného, milého a slušného, co uděláš, když se nelíbíš sám sobě? Vezmi tenhle korunní koření života – a hned začne řečník vystydat spolu se svou řečí, hudebník nikomu nebude s těmi svými noty libý, komediant bude vypískán se svými posuňky, básník zesměšněn se svými Múzami, malíř bude se svým uměním za pohanění, lékař se svými léky bude hladovět. A nakonec místo za Nirea budeš považován

za Thersíta, místo za Faóna za Nestóra, místo za Minervu za prase, místo za výmluvného za koktajícího kojence, místo za pana z města za venkovana. Je to tedy nutné, aby si každý sám sobě trošku lichotil a aby se napřed trochu doporučil sám sebe, než se bude moci doporučit jiným. A protože hlavní část štěstí tvoří: chtít být tím, čím jsi – tohle všechno obstarává mou zkratkou moje Filautia: aby nikdo nelitoval své krásy, nikdo svého nadání, nikdo svého rodu, nikdo svého místa, nikdo svého povolání, nikdo své vlasti. Tak nikdo z Irů by si nechtěl vyměnit s Italem, Thrák s Athéňanem, Skyth s Blaženými ostrovy. Ó, jak jedinečná péče přírody, že v takové rozmanitosti věcí všechno vyrovnala! Kde ubrala něco z vloh, tam obvykle přidala o něco víc Filautie. Ačkoli i tohle jsem řekla hloupě, protože i tenhle dar je sám o sobě maximální. A nemluvě o tom, že k žádnému vynikajícímu činu se nepřistupuje bez mého podnětu a že žádné vynikající umění nebylo objeveno bez mého návodu.

23.

Není snad válka úrodnou nivou a pramenem všech chválených činů? A co je hloupějšího než pro nevímjaké důvody podnikat takový boj, při kterém obě strany pokaždé odnesou víc škody než užitku? Těch, kdo padnou, se, jak Megarejských, nijak nedbá. A když potom na obou stranách stojí ocelí obložené šiky a chraplavým hlasem zaržají polnice, k čemu, prosím, budou ti vaši mudrci, vyčerpaní studiem, těžko si tenkou a chladnou krví nabírají dech? Jsou potřeba tlustí a tuční, kteří mají co nejvíc odvahy a co nejmíň rozumu. Leda by někdo chtěl za vojáka Démosthena, který po Archilochově radě sotva zahlédl nepřátele, odhodil štít a utekl – tak zbabělý voják, jak byl moudrý řečník. „Ale rozvaha," řeknou, „má ve válkách největší cenu." Přiznávám – u vojevůdce. Ale ta musí být vojenská, ne filozofická. Jinak takovou nádhernou věc provozují příživníci, kuplíři, lupiči, nájemní vrazi, sedláci, tupci, dlužníci a podobný spodek smrtelníků – ne lampoví filozofové.

24.

A jak jsou tihle k celému užitku života nepoužitelní, může dokládat sám Sókrates – ten jediný Apollónovou věštbou prohlášený za moudrého, ale nejméně moudře prohlášený. Když se pokusil něco veřejně dělat, odešel s velkým výsměchem všech. Zároveň v tom není úplně hloupý, že jméno moudrého neuznával a připisoval ho Bohu, a také v tom, že radil, aby se moudrý vyhýbal spravování státu – ačkoli měl spíš doporučit, aby se moudrosti vyvaroval ten, kdo chce být považován za člověka. A dál – co jeho obžalovaného přimělo vypít bolehlav než moudrost? Zatímco totiž filozofoval o mracích a idejích, zatímco měřil nožky blechy, zatímco se obdivoval hlasu komárů, nenaučil se tomu, co se týká obyčejného života. Ale pomáhá učiteli v ohrožení života jeho žák Platón – skvělý to patron: vyveden z míry hlukem davu stěží dokončil polovinu úvodní věty. A co říct o Theofrastovi? Ten, sotva předstoupil k řeči, hned oněměl – jako by uviděl vlka. Jak by povzbudil vojáka ve válce? Isokratés ze samé bázlivosti nikdy neotevřel ústa. M. Tullius Cicero, otec římské výmluvnosti, vždycky začínal řeč neslušně se třesem, jak škytající chlapec. A Fabius to vykládá jako důkaz moudrého a nebezpečí tušícího řečníka. Když to říká, nepřiznává tím otevřeně, že moudrost je překážkou dobrému vedení věci? Co udělají tihle, když se bude vést věc mečem – ti, kteří ztrácejí duši strachem, i když se bojuje holými slovy? A přesto se slaví, Bůh požehnej, ten slavný Platónův výrok, že by byly šťastné státy, pokud by vládli filozofové nebo filozofovali imperátoři. Ba naopak: zeptej se dějepisců – zjistíš, že na stát nejsou morovější vládci, než když se někdy vlády

zmocní nějaký filozofastr nebo písmákovi oddaný člověk. Důkazem jsou, myslím, dost Catonové: první znepokojoval šílenými udáními klid státu, druhý vyvracel svobodu římského lidu, zatímco ji příliš moudře hájil. Přidejte k tomu Bruta, Cassia, Grakchy, ba samého Cicera, který nebyl o nic méně zhoubný pro římský stát, než Démosthenés pro athénský. A dál – Markus Antoninus, dejme tomu, byl dobrý imperátor, ale i to bych mohla vyvrátit: samo tím jménem byl občanům tíží a protivný, že byl tolik filozofem. Ale dejme tomu, že byl dobrý: určitě byl pro stát zhoubnější tím, že nechal takového syna, než jak byl prospěšný svou vládou. Má totiž ten druh lidí, kteří se oddali studiu moudrosti, ve všem ostatním, zvláště pak v rozmnožování potomků, největší smůlu – prozíravě se postarala, myslím, příroda, aby se tahle moudrostní nákaza nešířila dál mezi smrtelníky. A tak je známo, že Cicero měl zdegenerovaného syna, a onen moudrý Sókrates měl děti podobnější matce než otci, čili – jak napsal kdosi ne úplně špatně – hloupé.

25.

Ale ještě by se to dalo snést, kdyby tihle byli pouze „oslové k lyře“ ve veřejných úřadech, kdyby ale nebyli naprosto k ničemu v jakémkoli úkonu života. Pozvi moudrého na hostinu: buď smutným mlčením, nebo nepříjemnými drobnými otázkami ji otráví. Zavolej ho do tance: řekneš, že tancuje velbloud. Vlek ho na veřejné hry: samou tváří bude bránit potěšení lidu – a vážný Cato bude muset z divadla pryč, protože neumí sundat obočí. Dostal se do rozhovoru? Hned „vlk ve snu“ – rozhovor zmlkne. Když je něco koupit, uzavřít smlouvu, zkrátka cokoli, bez čeho se obyčejný život neobejde, řekneš, že tenhle moudrý je špalek, ne člověk. Takže nemá užitku ani sám ze sebe, ani pro vlast, ani pro své – protože je neznalý obyčejných věcí a odchyluje se od obecného mínění a lidových zvyků široko daleko. A z toho nutně plyne i nenávist – pro takovou rozdílnost života a myšlení. Co se vlastně mezi smrtelníky děje, co není plné bláznivosti – a to prováděné blázny a před blázny? Pokud by jediný chtěl odporovat všem, pak bych mu poradila, ať napodobí Tímóna, odejde do nějaké samoty a tam ať si sám užívá své moudrosti.

26.

Ale abych se vrátila k tomu, co jsem začala: která síla přinutila ty kamenné, dubové a lesní lidi do státu, ne-li pochlebenství? Právě to nic jiného neznamená ta Amfiónova a Orfeova lyra. Co přivedlo římský lid, který už chystal to nejhorší, zpátky ke svornosti občanů? Snad filozofická řeč? Nikoli. Spíš onen směšný a dětinský podobenství o břiše a ostatních údech těla. Totéž dokázal podobný Themistoklův podobenství o lišce a ježkovi. Kterákoli řeč mudrce by zmohla tolik, kolik ta vymyšlená Sertoriova laň, kolik ten laconský o dvou psech a vytrhávání chlupů z koňského ocasu – vymyšlená, aby bylo k smíchu? Nemluvě o Mínoovi a Numovi, kteří oba řídili hloupý dav bájeslovnými výmysly. Takovými hlouposti se hýbe to obrovské a mocné zvíře, lid.

27.

Ale na druhou stranu: která obec kdy přijala Platónovy nebo Aristotelovy zákony nebo Sókratovo učení? A co přesvědčilo Decie, aby se z vlastní vůle obětovali bohům podsvětí? Co stáhlo do propasti Q. Curtia, než marná sláva – jakási přesladká Siréna, ale podivuhodně odsouzená právě od těch vašich mudrců? Co je totiž, říkají, hloupější, než aby žadonící kandidát pochleboval davu, kupoval si přízeň darmy, lovil potlesk tolika bláznů, aby mu vykřikovali, aby ho na triumfu nesli lidu k podívání jako nějaký znak, aby stál na foru v bronzu? Přidejte si k tomu přijímání jmen a příjmení. Přidejte božské pocty prokazované člověčkovi. Přidejte, že se k bohům veřejnými obřady počítali i ti nejzločinnější tyrani. Jsou to naprosto bláznivé věci, k jejichž vysmátí by ani jeden Démokritos nestačil. Kdo to popře? A přece z tohohle pramene vzešly skutky statečných hrdinů, které se v spisech tolika výmluvných mužů vyzvedávají do nebes. Tahle bláznivost tvoří obce, na ní stojí panství, úřady, náboženství, porady, soudy, ba není ani lidský život nic jiného než jakási hra bláznivosti.

28.

A co se umění týká, co přimělo lidské mysli vymýšlet a potomkům předávat tolik znamenitých, jak si myslí, oborů – ne-li žízeň po slávě? Při takových bděních, při takových potech si lidé vskutku nejhloupější mysleli, že se musí vykoupit jakási sláva, než níž nemůže nic marnějšího být. Ale přitom Bláznivosti za tolik vznešených výhod života vděčíte – a což je zdaleka nejsladší, užíváte si cizího šílenství.

29.

Když jsem si tedy přisvojila chválu statečnosti a pracovitosti, co kdybych si přisvojila i chválu rozvahy? Někdo řekne: „to je stejné, jako bys míchala oheň s vodou“. Dovolte mi však, i tohle, myslím, se mi podaří – pokud mi laskavostí ušíi a myslí přispějete tak jako doposud. Nejdřív: jestliže rozvaha spočívá ve zkušenosti s věcmi, komu připadne víc po právu čest tohohle jména – moudrému, který zčásti ze studu, zčásti z bázlivosti ducha k ničemu nepřistupuje, anebo bláznivému, kterého ani stud – kterého nemá – ani nebezpečí – které nezvažuje – od ničeho neodrazí? Moudrý se utíká ke knihám starých a tam se učí pouhé slovní půtky. Blázen, přistupujíc k věcem a zkoušeje je zblízka, získává, pokud se nemýlím, pravou rozvahu. A to zdá se spatřil Homér, ačkoli byl slepý, když řekl: „Co se stalo, chápe i hlupák.“ Jsou totiž dvě hlavní překážky k získání poznání věcí: stud, který zahaluje mysl kouřem, a strach, který se vzpřímí nebezpečím a odrazuje od činů. Od toho obou dvou nás velkolepě osvobozuje Bláznivost. Málokdo z lidí chápe, k jakým jiným mnoha výhodám slouží: nikdy se nestydět a všeho se odvážit. Pokud však raději berou tu rozvahu, která spočívá v soudu o věcech, poslechněte si, prosím, jak jsou od ní daleko ti, kdo se tím jménem nabízejí. Předně je známo, že všechny lidské věci mají jako Alkibiadovi silénové dvě navzájem velmi nepodobné tváře. Takže co je na první pohled, jak se říká, smrt, pokud dovnitř nahlédneš, je život. A naopak co je životem, je smrtí. Co je krásné, je ošklivé; co bohaté, je nejchudší; co hanebné, je slavné; co učené, je neučené; co silné, je slabé; co urozené, je neurozené; co veselé, je

smutné; co příznivé, je nepříznivé; co přátelské, je nepřátelské; co léčivé, je škodlivé: zkrátka všechno nalezneš náhle obráceně, pokud otevřeš siléna. Pokud se to někomu zdá řečeno moc filozoficky, nuže udělám to prostěji, jak se říká, tučnější Minervou. Kdo nepřizná krále za bohatého a pána? A přece: pokud není opatřen žádnými dobry duše, pokud mu nic nestačí, hle, je nejchudší. A pokud má duši sevřenou mnoha neřestmi, hle, je hanebně otrok. Stejným způsobem by se dalo filozofovat o ostatních. Ale toto nám jako příklad stačí. „A k čemu to vede?“ řekne někdo. Poslechněte si, kam věc dovedeme. Pokud by se někdo pokusil strhávat hercům při divadelním představení masky a divákům ukazovat jejich pravé tváře – nepokazil by celou hru? A nezaslouží si, aby ho všichni z divadla vyházeli kameny jako šílence? Vždyť by se najednou objevila nová podoba věcí: ten, co byl právě žena, by byl muž; kdo byl právě mladík, byl by stařec; kdo byl před chvílí králem, byl by najednou Daman; kdo byl právě bohem, byl by najednou človíček. Odstranit tento klam znamená zničit celou hru. Právě to předstírání, ten make-up zaujímá divákovy oči. A celý život smrtelníků – co je jiného než jakási hra, v níž jedni skrytí pod různými maskami vycházejí a hrají každý svou roli, dokud je choreograf nestáhne ze scény? A ten často tomu stejnému nařizuje vystupovat v různém kostýmu: kdo právě hrál purpurového krále, teď bude hrát hadrového služku. Všechno je sice jen namalované stíny, ale jinak se tahle hra hrát nedá. A kdyby mi tu najednou spadl z nebe nějaký moudrý a začal vykřikovat, že ten, koho všichni ctí jako boha a pána, není ani člověk, protože se dává jako dobytek vodit vášněmi, že je nejnižší otrok, protože dobrovolně slouží tolika a tak hnusným pánům – a druhému, který truchlí nad mrtvým rodičem, by nařizoval, ať se směje, protože ten konečně začal žít, protože tenhle život je nic jiného než jakási smrt – a dalšího, pyšnícího se rodokmenem, by nazval neurozeným a nemanželským, protože je daleko od ctnosti, která jediná je pramenem urozenosti – a stejně by mluvil o všech ostatních – ptám

se, co jiného by vyvolal, než že by všichni v něm viděli šílence a potřeštěnce? Jak není nic hloupějšího než předčasná moudrost, tak není nic nerozvážnějšího než převrácená rozvaha. Zvráceně totiž jedná, kdo se nepřizpůsobuje přítomným věcem a nechce využít tržiště, kdo si nepamatuje ani ten hostinský zákon „Pij, nebo odejdi“, a žádá, aby hra už nebyla hrou. Naopak: skutečně rozvážného je, jsa smrtelníkem, nechtít nic moudřeji než sudba dovolí, se vším lidským množstvím ochotně buď přimhouřit oko, nebo zdvořile klopýtat. „Ale to je právě bláznivost,“ řeknou. Nepopírám – pokud ale přiznají, že právě tohle znamená hrát hru života.

30.

Nuže, nesmrtelní bohové – mám to říct, nebo mlčet? Ale proč mlčet, když je to pravdivější než pravda? Ale v tak veliké věci by snad bylo lepší přivolat Múzy z Helikónu, které básníci často volají k ryzím hloupostem. Buďte tedy chvíli při mně, dcery Jupiterovy, zatímco ukáži, že k té proslulé moudrosti a, jak oni sami to nazývají, k pevnosti štěstí nikdo nedojde, pokud mu nebude vůdcem Bláznivost. Předně je nesporné, že všechny vášně patří k Bláznivosti. Vždyť právě podle téhle značky rozlišují moudrého od blázna, že toho ovládají vášně, a toho rozum. Proto také stoici odstraňují všechny vášně od moudrého jako nemoci. Ale ty vášně nejenže zastávají funkci vychovatelů těm, kdo spěchají k přístavu moudrosti, nýbrž jsou vždy při každém úkonu ctnosti jako ostruhy a bodce, povzbuzovatelé k dobrému jednání. Ačkoli tu ovšem silně odporuje stoik Seneca (ba dvakrát stoik), který moudrému vlastně bere všechny vášně. Ale když to dělá, nenechává mu už ani člověka: vytváří si spíš jakéhosi nového boha, který nikde není a nikdy nebyl a nebude. Ba abych to řekla otevřeněji: vytváří mramorovou sochu člověka, tupou a od každého lidského cítění úplně odcizenou. Nuže ať si ho mají, toho svého moudrého, a ať ho milují bez soka, a ať s ním bydlí buď v Platónově obci, nebo v říši ideí, nebo v Tantalových zahradách. Kdo by totiž neutíkal od takového člověka jako od zrůdy a strašidla a nehrozil se, od toho, který by ohluchl ke všem cítěním přírody, který by nebyl rozpohyben žádnými vášněmi, ani láskou, ani soucitem víc, než jako by stál drsný křemen nebo marpessijská skála, kterému by nic neuniklo, který by nebloudil, nýbrž

jako nějaký Lynkeus všechno nahlížel do dna, všechno od pídě k pídi zvažoval, nic by neodpustil, který by byl sám sobě spokojen, sám bohatý, sám zdravý, sám král, sám svobodný, zkrátka vším sám, ale podle svého vlastního posudku, komu by nebyl drahý žádný přítel, který by sám nebyl přítelem nikomu, který by neváhal poslat oprátku dokonce bohům, který by vše, co se v životě dělá, jako šílenství odsuzoval a vysmál? A přece takové zvíře je ten dokonalý mudrc. Prosím, pokud by se věc rozhodovala hlasováním, která obec by si takového úředníka přála? Nebo které vojsko by si přálo takového vojevůdce? Ba která žena takového manžela, který hostitel takového hodovníka, který služebník s takovými mravy by si přál nebo snesl pána? A kdo by raději neměl spíš kohokoli z průměrné chátry nejhloupějších lidí, který hloupý by mohl buď hloupým poroučet, nebo poslouchat, který by se líbil sobě podobným a to co největšímu počtu, který by byl laskavý k ženě, příjemný přátelům, pěkný hodovník, přívětivý spolubydlící – zkrátka, kdo by nic lidského nepovažoval za sobě cizí? Ale toho moudrého mi už dávno je dost. Nuže ať se řeč pohne k ostatním výhodám.

31.

Nuže, kdyby se někdo rozhlížel jako z vysokého stanoviště – jak básníci líčí dělajícího Jupitera –, kolika pohromám podléhá lidský život? Jak bídné a špinavé je narození, jak namáhavá výchova, kolika křivdám je vydáno dětství, kolika potům je přinucena mladost, jak tíživé je stáří, jak tvrdá nutnost smrti, kolik houfů nemocí útočí, kolik rán hrozí, kolik nepohodlí doléhá, jak všechno je obarveno nejvíce žluče – nemluvě o tom zlu, které člověku činí člověk, jako je chudoba, žalář, hanba, stud, mučení, nástrahy, zrada, nadávky, soudní pře, podvody. Ale já se už vlastně pouštím do „měření písku". Co se smrtelníci dopustili, že si zasloužili tohle, nebo který rozzlobený bůh je dohnal narodit se do takových bíd, to teď nesmím říkat. Ale kdo tyhle věci se sebou zváží, nebude pochvalovat příklad milétských panen, byť politováníhodný? A kdo si vlastně hlavně přivolal smrt z únavy ze života? Nebyli to lidé blízcí moudrosti? Mezi nimi, pominu-li Diogena, Xenokrata, Catony, Cassie a Bruty – ten Cheirón si přes to, že mohl být nesmrtelný, dobrovolně zvolil smrt. Vidíte, myslím, co by nastalo, kdyby lidé byli všude moudří: byla by potřeba druhá hlína a druhý hrnčíř Prométheus. Ale já jim – zčásti nevědomostí, zčásti nepozorností, občas zapomenutím zel, občas nadějí na dobré, občas trochou medu rozkoší – v takových velikých zlech pomáhám, že ani tehdy je neopouští chuť k životu, kdy je už po vypředení Parkovy niti sám život dávno opustil. A čím míň mají důvodu, proč v životě zůstat, tím víc je baví žít; natolik je daleko, že by se jich dotkl jakýkoli pocit nasycenosti životem. Je to mé dílo, že vidíte všude starce stářím Nestórovým, kterým už ani vzhled člověka

nezbývá: koktavé, blouznivé, bezzubé, šedé, holohlavé – nebo abych je popsala aristofanovskými slovy – špinavé, hrbaté, ubohé, scvrklé, lysé, bezzubé a oškubané; jak si libují v životě, jak si hrají na mladíky: jeden si barví šedivé vlasy, druhý zakrývá plešatost nasazenou parukou, třetí užívá zubů možná ze známých vypůjčených, tenhle miluje bídně nějakou dívenku a hračkami lásky překonává kteréhokoli mládence. Vždyť už hroboví, pouzí „kámen hodující“ si berou nějakou útlou mladici za ženu, a to bez věna a k užitku jiných – tak časté to je, že se to dokonce bere za chválu. Ještě sladší je, pokud si někdo všimne stařen, zdlouha senilitou mrtvých, až tak mrtvolných, že se zdají vrátit z podsvětí – a přece mají pořád v ústech „sladké světlo“, pořád jsou v říji, pořád, jak říkají Řekové, „kozlí“, za velký plat si najímají nějakého Faóna, neustále si tváře mažou fuky, nehnou se od zrcadla, trhají si houštinu v klíně, předvádějí uvadlá a shnilá ňadra a chvějivým kňučením dráždí vyhasínající žádost, popíjejí, zapojují se do dívčích kolotanců, píšou milostné lístky. Všichni se tomu smějí jako hloupostem – a hloupostí to opravdu je. Ale ony se samy sobě líbí a mezitím se třpytí v nejvyšších rozkoších, celé se mažou medem – jsou totiž mým dobrodiním šťastné. A ti, komu se to zdá k smíchu, ať si zváží, zda považují za lepší prožít život medovitý takovou bláznivostí, nebo si, jak se říká, hledat trám k oběšení. A co se týká toho, že se to obecně má za hanbu – to se mých bláznů netýká: buď to zlo necítí vůbec, nebo pokud něco cítí, snadno to pominou. Pokud by jim na hlavu spadl kámen, to by opravdu bylo zlo. Jinak stud, nečestnost, hanba, nadávky škodí jen tolik, kolik jsou pociťovány. Není-li pocit, nejsou ani zlem. Co ti ublíží, pokud ti celý národ pískne, pokud si ty sám tleskáš? A aby se to smělo, obstarává jedině Bláznivost.

32.

Ale zdá se mi, že slyším filozofy, jak odporují. „A právě to," říkají, „je neštěstí: být držen bláznivostí, bloudit, mýlit se, nic nevědět." Ba naopak – to je být člověkem. A proč by to měli nazývat neštěstím, nevidím. Vždyť tak jste se narodili, tak jste byli vychováni, tak jste byli stvořeni, to je společný úděl všech. Ale nic není neštěstím, pokud to zůstává ve svém rodu – leda že by někdo oplakával člověka, že neumí létat jako ptáci, že nechodí po čtyřech jako ostatní dobytek, že nemá rohy jako býci. Pak by stejně musel nazývat i nejkrásnějšího koně nešťastným, protože se nenaučil gramatice a nepožívá koláč, a býka nešťastným, protože nestačí na zápasnickou arénu. Jak kůň neznalý gramatiky není nešťastný, tak ani hloupý člověk není nešťastný, protože to patří k jeho přirozenosti. Ale zase na mě tlačí hádaví slovoumělci: „Člověku," říkají, „bylo zvláště přidáno poznání nauk, aby pomocí jejich berličky nahradil, co bylo z přírody umenšeno." Jako by měla stín pravdy ta představa, že by příroda, která tak starostlivě bděla nad komáry, ba i nad bylinkami a kvítky, jen u jednoho člověka usnula, takže by bylo potřeba nauk – které onen zlý génius lidskému rodu, Theutos, vymyslel k nejvyšší záhubě, naprosto neužitečných pro štěstí, ba škodících těm, pro něž údajně vznikly, jak elegantně dokládá u Platóna onen prozíravý král o vynálezu písma. Takže nauky se vplížily spolu s ostatními morovými ranami lidského života od těch samých původců, z nichž vzejdou všechny nepravosti – totiž od démonů, od nichž mají i své jméno, jako bys říkal „znalci", totiž vědoucí. Vždyť ten prostý rod zlatého věku, nevyzbrojený žádnými naukami, žil jen vedením

a popudem přírody. K čemu by byla gramatika, když všichni měli stejný jazyk a od řeči se nic jiného nehledalo než vzájemné porozumění? K čemu dialektika, když nebylo zápasů protichůdných názorů? Kde místo rétoriky, když nikdo druhému nedělal potíže? Nač by se žádala znalost zákonů, když chyběly špatné mravy, z nichž bezpochyby vzešly dobré zákony? A dál – byli zbožnější, než aby bezbožnou zvědavostí zkoumali tajemství přírody, míry hvězd, pohyby, účinky, skryté příčiny věcí; mínili, že je svatokrádež, kdyby smrtelný člověk chtěl vědět víc, než mu dovoluje úděl. A o tom, co je mimo nebe – ani je nenapadlo šílenství se ptát. Ale jak postupně klesala čistota zlatého věku, byla, jak jsem řekla, od zlých géniů vymyšlena umění – ale málo a ta převzalo málo lidí. Potom chaldejská pověrčivost a lenivá povrchnost Řeků přidala šest set dalších, pravá muka ducha, až stačí sama gramatika hojně na věčné popraviště života.

33.

Ačkoli mezi těmito samými vědami jsou nejvíc ceněny ty, které se co nejvíc blíží zdravému rozumu – totiž bláznivosti. Teologové hladoví, přírodovědci mrznou, astrologové jsou k smíchu, dialektici jsou opomíjeni. Jediný lékař je roven mnoha mužům. A v tomhle oboru platí – čím je kdo neučenější, odvážnější a bezmyšlenkovitější, tím víc je ceněný i u těch obojkových knížat. A přece lékařství, zvláště jak se dnes mnohými provozuje, není nic jiného než zrnko pochlebování – ne méně než rétorika. Druhé místo za nimi se dává právníkům. A ne-li první – vždyť jejich povolání (abych nevyřkla sama) jednohlasně filozofové opovažují nazývat oslím a vysmívají se mu. Ale podle rozhodnutí těchto oslů se vyřizují největší i nejmenší záležitosti. Jim rostou latifundia, zatímco teolog, zpřehazovav všechny police božské vědy, hryže vlčí bob a vede neustálou válku se štěnicemi a vší. Jak jsou tedy šťastnější umění, která mají s Bláznivostí větší spřízněnost, tak nejšťastnější jsou ti, kdo si směli odhodit obchod se všemi naukami a jít jen za přírodou jako průvodcem – ta není v žádné části chromá, leda bychom chtěli přeskočit meze smrtelného údělu. Příroda nenávidí fuky, a mnohem šťastněji daří se tomu, co není násilím žádného umění.

34.

Nuže, nevidíte snad, že v každém druhu ostatních živočichů žijí nejšťastněji ta zvířata, která jsou od nauk nejdál a nejsou vedena žádným učitelem než přírodou? Co je šťastnějšího nebo podivuhodnějšího než včely? A ty nemají ani všechny tělesné smysly. Co podobného vymyslí architektura ve stavebnictví? Který filozof zřídil podobnou obec? A kůň, protože je spřízněn s lidskými smysly a přistěhoval se do společenství s lidmi, je účasten i lidských pohrom. Vždyť se nezřídka v závodech, kdy se stydí být poražen, uštve, a ve válkách, kdy touží po triumfu, bývá proboden a zároveň s jezdcem kouše zem. Nemluvě o uzdě s ostny, ostrých ostruhách, žaláři stáje, bičích, kyji, poutech, jezdci – zkrátka celé té tragédii otroctví, které se sám dobrovolně vydal, zatímco napodobuje statečné muže a horlivě chce mstít nepřítele. Oč lepší je život much a ptáčků, žijících jen z chvíle a z pocitu přírody – pokud jim to lidské nástrahy dovolí. Pokud se jim stane, že jsou někdy zavřeni do klecí a navyknou mluvit lidskými jazyky, podivuhodně se vzdálí od své rodné zářivosti. Tak je ve všech ohledech radostnější, co stvořila příroda, než co nalíčilo umění. A proto nikdy nemohu dost chválit toho Pythagorova kohouta: ten, přestože byl vším – filozofem, mužem, ženou, králem, soukromníkem, rybou, koněm, žábou, myslím i houbou –, přece žádné zvíře neposoudil za pohromnější než člověka. A to proto, že všechna ostatní zůstávají spokojená v hranicích přírody, zatímco jen člověk se pokouší vystoupit přes meze svého osudu.

35.

A dále: mezi lidmi staví neučené v mnoha ohledech před učené a mocné; a onen Gryllos byl o něco moudřejší než mnohoprozíravý Odysseus, že se raději rozhodl chrochtat v chlívku, než s ním být vystaven tolika žalostným příhodám. Ani Homér, otec hloupostí, se mi od nich neliší: zatímco všechny smrtelníky obecně nazývá „ubohými a bídnými“, Odyssea, svůj příkladný vzor moudrosti, nejednou nazývá „nešťastným“, zatímco Parida ani Aiáse ani Achillea ne. A proč to? Ne proto, že ten vychytralý řemeslník neudělal nic bez porady s Palladou a byl příliš moudrý, odbočuje nejdál možno od vedení přírody? Jako se mezi smrtelníky nejvíce vzdalují od štěstí ti, kdo se oddávají moudrosti – tím samým dvojnásob hloupí, že narozeni jako lidé, zapomínají na svůj úděl a usilují o život nesmrtelných bohů, jako Giganti se pokouší vyhlásit přírodě válku se stroji nauk – tak nejméně se zdají nešťastní ti, kdo se povahou nejvíc blíží tuposti a bláznovství zvířat a nenamáhají se o nic, co by přesahovalo člověka. Nuže ukážme to – ne stoickými entymémy, nýbrž hrubým příkladem. A při nesmrtelných bozích, je něco šťastnějšího než ten druh lidí, kterým se obecně říká blázínci, blbci, pošetilci a dřeváci – nejkrásnější přízviska, jak já aspoň soudím? Řeknu věc na první pohled snad hloupou a absurdní, ale přesto zdaleka nejpravdivější. Předně jsou prosti strachu před smrtí – a to je, při Jupiterovi, nemalé zlo. Prosti jsou mučení svědomí. Nestraší je báchorky o duších. Nebojí se strašidel a přízraků, nemučí je strach ze zel, co hrozí, ani je nerozpíná naděje v budoucí dobra. Zkrátka netrhají je tisícovky starostí, kterým je tenhle život vydán. Nestydí se, ne-

bojí se, nehoní se za ctí, nezávidí, nemilují. A pokud se ještě víc přibližují tuposti nerozumných zvířat, dokonce ani nehřeší – podle teologů. Teď bych, nejhloupější mudrci, chtěla, abys zvážil, kolika starostmi se noci a dny trápí tvá duše, nahromadil všechny životní nepříjemnosti na jednu hromadu – a teprve pak pochopíš, kolika zlům jsem své bláznky vymanila. A navíc: oni sami se nejenže věčně radují, hrají si, zpívají, směji se, nýbrž přinášejí všem ostatním, kamkoli se obrátí, rozkoš, žert, hru a smích – jako by byli právě k tomu dáni laskavostí bohů, aby rozveselovali smutek lidského života. Takže zatímco mezi ostatními vládne různá nálada, tyhle všichni stejně uznávají za své, hledají je, krmí, hýčkají, objímají, přispěchávají jim na pomoc, kdyby se cokoli stalo. A beztrestně nechávají projít cokoli, co by řekli nebo udělali. A nikdo jim nechce ublížit – ba i divoká zvěř se zdržuje křivdy jim, jakýmsi přirozeným citem nevinnosti. Jsou totiž skutečně svatí bohům, zvláště mně, a proto ne nepatřičně mají tuhle čest všichni u všech.

36.

A co, že nejvyšším králům jsou tak milí, že se někteří bez nich nemohou obědvat, procházet, ba vůbec vydržet ani hodinu? A ne o malý odstup si tyhle dřeváky staví před své zasmušilé mudrce, které přesto někdy pro čest živí. Proč je dávají před ně, podle mě není ani temné, ani by se nemělo zdát divné – vždyť ti moudří obvykle neznesou nic jiného než smutek knížatům, a opírajíce se o svou nauku, občas se nebojí drásnout jemné uší jízlivou pravdou. Zatímco blázínci skýtají to, co jediné knížata ze všech sil loví a shánějí: žerty, smích, chechot, rozkoše. A poslechněte si i tenhle nepřehlédnutelný dar bláznů: jsou jediní prostí a pravdomluvní. Co je chvályhodnějšího než pravda? Ačkoli u Platóna Alkibiadovo přísloví pravdu připisuje vínu a dětství, přece všechna ta chvála připadá zvlášť mně – i podle svědectví Euripida, od něhož je známý výrok o nás: „Blázen řekne, co je bláznivé“ – totiž bez okolků. Blázen cokoli má v hrudi, to i na tváři dává najevo a slovy vysloví. Zatímco moudří mají ty dva jazyky, jak si také Euripidés pamatuje: jedním mluví pravdu, druhým co dle okolností považují za vhodné. Ti umí dělat z černého bílé a z téže huby fouknout horké i studené, a mít uloženo v hrudi něco úplně jiného, než co mluví slovy. Mimochodem, v takovém štěstí se mi přesto zdají knížata právě proto nejnešťastnější, že nemají, od koho by slyšeli pravdu, a jsou nuceni mít pochlebníky za přátele. „Ale uši knížat se k pravdě odvracejí,“ řekne někdo, „a právě proto se vyhýbají těm moudrým, že se bojí, aby se nenašel někdo smělejší, kdo by raději pronesl spíš pravdu než příjemnost.“ Je to tak, pravda je králům nenáviděná. A přitom se právě

u mých bláznů stává to podivuhodné, že nejen pravdivé, nýbrž i otevřené výtky poslouchají s potěšením – takže totéž slovo, které kdyby zaznělo z úst mudrce, byla by to hrdelní záležitost, zní z úst blázínka a vyvolá neuvěřitelnou rozkoš. Pravda má totiž jakousi vrozenou schopnost potěšit, pokud se k ní nepřidá nic, co by uráželo. A tu bohové dali jen bláznům. Z téměř stejných důvodů v tomhle rodu lidí si i ženy obvykle libují ještě víc – protože jsou přirozeně náchylnější k rozkoši a hloupostem. A proto ať s takovými ženy dělají cokoli, i když je to občas až přespříliš vážné, berou to jako žert a hru – vždyť je důvtipné zvláště k zakrytí svých prohřešků, to ženské pohlaví.

37.

Abych se tedy vrátila ke štěstí bláznů: po životě prožitém s velkou veselostí, bez strachu ze smrti nebo pocitu smrti, jdou rovnou do Elysejských polí a tam budou těšit svými hrami zbožné a bezstarostné duše. Pojďme teď, srovnejme jakéhokoli moudrého s úděle tohoto bláznka. Představ si, že proti němu postavíš vzor moudrosti: člověka, který celé dětství a mládí strávil učením se nauk a nejsladší část života promarnil věčnými bděními, starostmi, potem, a ani v celém zbytku života neokusil ani kapku rozkoše; vždy střídmý, chudý, smutný, zasmušilý, k sobě přísný a tvrdý, pro ostatní tíživý a nenávidený, s bledostí, hubeností, špatným zdravím, hnisajícíma očima, zdeptaný stářím a bílými vlasy mnohem dřív než jindy; dřív než jindy prchající ze života. Ačkoli co na tom, kdy takový umře, když vůbec nežil? Máte skvělý obraz vašeho mudrce.

38.

Ale tu zase na mě kňučí „žáby ze stoy“. „Nic,“ říkají, „není bídnějšího než šílenství.“ Ale nápadná hloupost je buď šílenství nejbližší, nebo spíš samo šílenství. Co jiného je totiž šílet, než bloudit duchem? Ale ti bloudí celou cestou. Nuže rozbijme i tenhle syllogismus, s dobrými dary Múz. Chytře to říkají, ale – jak u Platóna učí Sókrates, že z jedné Venuše dělá dvě a z jednoho Kupida rozdělením dva – stejně tak by mohli tihle dialektikové rozlišovat šílenství od šílenství, pokud by se chtěli zdát sami duševně zdraví. Vždyť ne každé šílenství je hned zhoubné. Jinak by Horatius neříkal: „Nebo mě šálí ten milostný šílený poblud?“ A Platón by nezařazoval nadšení básníků, věštců a milenců mezi hlavní dobra života, ani by ta prorokyně Aeneovu námahu nenazývala „šílenou“. Jsou totiž dva druhy šílenství: jedno, které z podsvětí posílají hrozné mstitelky, kdykoli vypuštěnými hady vehnají do hrudí smrtelníků buď žár války, nebo neukojitelnou žízeň po zlatě, nebo hanebnou a svatokrádežnou lásku, nebo otcovraždu, krvesmilstvo, svatokrádež nebo jinou podobnou pohromu, nebo kdykoli žene provinilou a vědomou duši Furiemi a loukami hrůz. Druhé je od tohohle zcela odlišné, a to zřejmě pochází ode mne a je ze všeho nejžádoucnější. To se stane, kdykoli jakýsi příjemný omyl mysli jednak osvobodí duši od těch úzkostných starostí, jednak ji učiní rozkvetlou pestrou rozkoší. A o tomhle omylu mysli, jako o nějakém velkém daru bohů, píše Attikovi Cicero – aby mohl postrádat pocit tak velkých zel. A nemylně to cítil ten Argejec, který až tak šílel, že celé dny seděl sám v divadle, smál se, tleskal, radoval se, protože věřil, že se tam hrají úžasné tragé-

die, ačkoli se tam nehrálo nic; v ostatních životních povinnostech se přitom choval korektně: „milý přátelům, zdvořilý k ženě, uměl odpustit služebníkům, a kvůli vybité láhvi neběsnit“. Když ho pak příbuzní s pomocí léků zbavili té nemoci a byl zase celý sám sebou, takhle s přáteli vyjednával: „Při Polluxovi, zabili jste mě, přátelé, neuchránili. Mně, kterému jste tak vzali rozkoš a násilím odňali ten vítaný omyl mysli.“ A měl pravdu: bloudili totiž oni sami a potřebovali spíš čemeřici – ti, kteří tak šťastné a příjemné šílenství, jako nějaké zlo, pokládali za to, co se musí odehnat lektvary. Ačkoli jsem ještě nerozhodla, zda jakýkoli omyl smyslu nebo mysli má být nazýván jménem šílenství. Vždyť pokud se někomu s nemocnýma očima zdá mezek oslem, nebo pokud někdo obdivuje neučenou báseň jako nejvyučenější, nebude hned považován za šílence. Ale pokud by se někdo mýlil nejen smyslem, nýbrž soudem ducha, a to proti běžnému zvyku a neustále, teprve ten bude považován za blízkého šílenství – jako kdyby se někomu, kdykoli slyší řvoucího osla, zdálo, že slyší úžasnou symfonii, nebo kdyby se nějaký chudák, narozený v nejnižším stavu, pokládal za Krésa, krále Lýdů. Ale pokud ten druh šílenství tíhne, jak obvykle, k rozkoši, přináší nemalé potěšení jak těm, kdo jsou jím postiženi, tak těm, kdo si toho všimli a sami tak nešílí. Vždyť tenhle druh šílenství se rozprostírá daleko šířeji, než si obyčejný člověk uvědomuje. A jeden šílenec se směje druhému šílenci a navzájem si poskytují rozkoš. A nezřídka uvidíte, že větší šílenec se směje víc menšímu.

39.

Ale ten je šťastnější, podle soudu Bláznivosti, kdo je blázen více způsoby, pokud zůstává v tom druhu šílenství, který je nám vlastní. A ten se rozprostírá tak široko, že nevím, zda by se v celém počtu smrtelníků našel někdo, kdo by byl ve všech hodinách moudrý a nebyl zasažen žádným druhem šílenství. Rozdíl je jen tenhle: koho vidíš tykev a myslí si, že je to žena, toho prohlásí za šíleného, protože se to u málokoho vyskytuje. Ale kdo zapřisáhne, že jeho vlastní žena, kterou sdílí s mnohými, je víc než Pénelopé, a sám sobě víc tleská šťastně se mýlit, toho šíleným nikdo nenazývá – protože vidí, že se to manželům všude stává. K tomu pořadí patří i ti, kdo pohrdají vším kvůli lovu zvěře a hlásí, že při vytí psů prožívají neuvěřitelnou rozkoš duše. Myslím, že i když cítí psí výkaly, zdá se jim, že je to skořice. A pak jaká sladkost, kdykoli má být zvěř kuchána? Býky a berany smí porcovat nízký lid, ale divokou zvěř se nesmí porcovat než od vznešeného. Ten s odhalenou hlavou, pokleknutý na jedno koleno, k tomu určeným mečem (nikomu totiž není dovoleno totéž dělat) určitými gesty, určité části, v určitém pořadí, obřadně porcuje. Mezitím obdivuje, jako nad věcí novou, kolem stojící tichý dav – ačkoli už to viděli tisíckrát. A ten, komu se podaří okusit něco ze zvířete, se vskutku domnívá, že mu nemálo urozenosti přibývá. A tak zatímco tihle neustálým pronásledováním a konzumací zvěře nedosáhnou nic jiného, než že téměř sami zdegenerují ve zvěř, přesto se mezitím domnívají, že vedou královský život. Jim je velmi podobný druh těch, kdo hoří nenasytnou touhou stavět, teď zaokrouhlují, co bylo čtvercové, teď zase čtvercují, co bylo zakulacené.

A není konce ani míry, dokud nejsou dohnáni do krajní nouze, až nemají ani kde bydlet, ani co jíst. A co pak? Mezitím prožili pár let s největší rozkoší. K nim se mi zdají být blízcí ti, kdo novými a tajuplnými uměními usilují měnit podoby věcí a po zemi i po moři loví jakousi pátou podstatu. Těm medová naděje tak lichotí, že je ani námaha, ani náklady nikdy netrápí, a s podivuhodnou vynalézavostí vždy něco vymýšlejí, čím se znovu obelstí a sami si připraví vítané podvedení – až nakonec, když je všechno pryč, nemají už z čeho postavit ani pícku. Přesto nepřestávají mít příjemné sny a druhé podle sil povzbuzují ke stejnému štěstí. A když už jsou úplně bez naděje, zbývá přece ještě jedna věta, dost veliká útěcha: „Ve velkých věcech stačí i jen chtít." A pak si stěžují na krátkost života, že nestačila na velikost věci. A u hráčů trochu váhám, jestli je přijmout do našeho spolku. Ale přece je to zcela hloupé a směšné podívání, kdykoli vidíme některé tak oddané, že sotva uslyší cvakot kostek, hned jim poskočí a buší srdce. Pak, když kvůli neustále lákající naději na výhru ztroskotali se vším majetkem, loď nárazem o skálu kostek – mnohem strašnější než Maleu – nahou vyvedli jakž takž na břeh, raději ošidí kohokoli než vítěze, aby snad nebyli považováni za ne zcela vážené muže. A co teprve, když staří a slepnoucí hrají i se skleněnými očima? A nakonec, když jim pořádně třesoucí ruka pochroumá klouby, najímají si za plat zástupce, který za ně vrhá kostky do kalicha? Milá věc, nebýt toho, že ta hra většinou končí ve vzteku, a pak už se netýká mne, nýbrž Furií.

40.

Dále ten druh lidí je nepochybně celý z našeho těsta, kdo si libují v zázracích a prodigiózních lžích, ať slyšených, ať vyprávěných. A není nasycení takovými báchorkami, kdykoli se vyprávějí nestvůrné historky o přízracích, o přízrácích, o maskách, o podsvětí a tisíce takových divů. Čím jsou dál od pravdy, tím se jim ochotněji věří a lahotivějším kouzlem lechtají uši. A to nejen podivuhodně slouží k ulevení únavě hodin, ale i přispívají k zisku, zvláště obětníkům a kazatelům. Jim jsou příbuzní ti, kdo si vzali hloupé, ale přesto milé přesvědčení: pokud by viděli nějakého dřevěného nebo malovaného obra Kryštofa, toho dne neumřou; nebo kdo sochu Barbory předepsanými slovy pozdraví, bude vracet z bitvy neposkvrněn; nebo pokud by někdo navštívil Erazma v určité dny s určitými svíčkami a určitými modlitbičkami, brzo zbohatne. Teď už také vymysleli ze svatého Jiřího druhého Herkula, jako i druhého Hippolyta. Jeho koně, co nejsvatěji ozdobeného sedlem a odkládačem, téměř adorují, a tu a tam ho obdarovávají nějakým novým dárkem; přisahat při jeho bronzové helmě se naprosto považuje za královské. Co říct o těch, kdo si vymyšlenými odpuštěními zločinů co nejpříjemněji lichotí a prostory očistce měří jak klepsydrou – staletí, roky, měsíce, dny, hodiny, jak z matematické tabulky, bez jakékoli chyby? Nebo o těch, kdo spoléhají na nějaké magické značky a modlitbičky, které nějaký zbožný podvodník vymyslel buď pro zábavu, nebo pro zisk, a slibují si naprosto všechno: bohatství, pocty, rozkoše, syté břicho, trvalé zdraví, dlouhověkost, zelené stáří a konečně místo hned vedle Krista mezi nebešťany – které si ovšem přejí mít až velmi pozdě,

totiž až rozkoše tohoto života, které drží vzpěčující se vlastní zuby, přece propustí, pak teprve ať nastoupí ty nebešťanské radosti. Vem si třeba nějakého obchodníka nebo vojáka nebo soudce: tenhle hodí z tolika loupeží jedinou minci a myslí, že celou lernejskou žumpu života jedním rázem vyčistil, a tolik křivých přísah, tolik smilství, tolik opilství, tolik hádek, tolik vražd, tolik podvodů, tolik věrolomství, tolik zrad má za vykoupené jak podle smlouvy – a tak vykoupené, že se smí od začátku vrátit do nového kola zločinů. A co je hloupější – ba šťastnější – než ti, kdo si denním odříkáváním sedmi veršů posvátných žalmů slibují víc než nejvyšší štěstí? A tyhle magické verše údajně svatému Bernardovi ukázal nějaký démon – vtipný, ale víc marnotratný než vychytralý – ale, chudák, obelstěný uměním. A tyhle věci, tak hloupé, až se za ně téměř stydím, jsou přesto schvalovány, a to nejen davem, ale i profesory náboženství. A což to, že si jednotlivé kraje vybírají každý svého vlastního božího světce? A jednotlivým připisují každý něco jiného, každému dávají své zvláštní obřady: tenhle pomáhá při bolení zubů, druhý stojí vedle rodiček, třetí vrací ukradenou věc, tento svítí při ztroskotání, tamten chrání stádo – a tak dál. Vypočítat všechny by trvalo dlouho. Někteří jediní mohou pomoci ve více věcech – zvláště Panna Matka Boží, které obyčejný lid téměř víc připisuje než Synovi.

41.

Co od těch bohů lidé vlastně žádají, než co se týká bláznivosti? Nuže, mezi tolika votivními dary, jimiž vidíte posety všechny zdi i klenby některých chrámů, viděli jste tam někdy, aby někdo děkoval za to, že unikl bláznivosti? Že by o chlup zmoudřel? Jeden vyplaval živý. Druhý, probodnutý nepřítelem, přežil. Třetí z bitvy, zatímco ostatní bojovali, utekl stejně šťastně jako statečně. Čtvrtý, přibitý na kříž, díky laskavosti nějakého svatého, přítele zlodějů, byl sundán, aby mohl dál oklešťovat zle naložené bohatce. Pátý unikl z rozboraného žaláře. Šestý se uzdravil z horečky navzdory doktorovi. Jinému byl vypitý jed díky průjmu spíš lékem než záhubou – a to na nevelkou radost manželky, které propadla práce i náklady. Jinému se při pádu vozu zachránili koně. Jinému se při zřícení přežil. Jinému, přistiženému manželkou, se podařilo ji oklamat. Nikdo neděkuje za to, že z něho byla sňata bláznivost. Tak sladká věc je nic nevědět – takže si smrtelníci spíš všechno vyprosí, než Morii. Ale proč já se pouštím do tohohle moře pověrčivostí?

> I kdybych měla sto jazyků a sto úst,
> hlas ze železa, všechny podoby bláznů nerozmotala bych,
> ani všechna jména bláznivosti neprošla.

Celý život všech křesťanů totiž takovými blouzněními všude přetéká – a kněží je ovšem bez obtíží jak připouštějí, tak živí, nevědoucí, kolik zisku z toho obvykle narůstá. Při tomhle, pokud se vyskytne nějaký nenáviděný moudrý a začne mumlat, jak to je – „neumřeš špatně, po-

kud jsi dobře žil; vykupuješ hříchy ne mincí, nýbrž pokud přidáš nenávist zločinů, pak slzy, bdění, modlitby, posty a změníš celé pořadí života: tenhle svatý ti bude přát, pokud budeš napodobovat jeho život“ – tohle a podobné pokud ten moudrý vrčí, hle, od jaké šťastnosti najednou stáhne mysli smrtelníků, do jakého zmatku? K tomuhle spolku patří i ti, kdo si zaživa stanovují, s jak pompézním pohřbem chtějí být neseni, tak pečlivě, že jmenovitě předepíšou, kolik pochodní, kolik truchlících, kolik zpěváků, kolik truchlivých herců má být přítomno – jako by měl snad nějaký pocit tohoto představení k nim ještě přijít zpět, nebo jako by nebožtíci měli mít stud, že nebyli nádherně pohřbeni – ne jinou snahou, než jaká je snaha jmenovaných aedilů vystrojit hry nebo hostinu.

42.

Ačkoli spěchám, nemohu přesto mlčky přejít ty, kdo se v ničem neliší od nejnižšího ševce, a přesto si prázdným titulem urozenosti pozoruhodně libují. Jeden odvozuje svůj rod od Aenea, druhý od Bruta, třetí od Arktura. Ukazují ze všech stran vytesané a malované obrazy předků. Vypočítávají praděda a prapraděda a připomínají starodávná příjmení, přitom sami nejsou daleko od němé sochy, snad ještě horší než ty znaky, které předvádějí. A přece touhle tak sladkou Filautií vedou vysloveně šťastný život. A nechybí stejně hloupí lidé, kteří tenhle druh zvířat ctí jako bohy. Ale proč mluvím o jednom nebo dvou druzích, jako by snad právě tahle Filautia nedělala nejvíce lidí všude podivuhodně nejšťastnějšími? Když si tenhle, ošklivější než jakákoli opice, připadá jako Nireus? Jiný, sotva narýsuje kružítkem tři čáry, hned se má za Eukleida: ten „osel k lyře“, který zpívá tak, že „hůř už nepěje ani kohout, kterého klove jeho manželka“, přesto má za to, že je druhý Hermogenés. Je však daleko nejsladší ten druh šílenství, při němž si někteří přisvojují jakékoli vlohy někoho ze svých a chlubí se jimi, jako by byly jejich. Takový byl ten u Senecy dvakrát blažený boháč, který, chtěje vyprávět nějaký příběh, měl po ruce otroky, co mu napovídali jména, a byl odhodlán sestoupit do zápasu pěstí – ačkoli byl tak slabý, že sotva žil – a spoléhal na to, že doma má mnoho mimořádně silných otroků. Co se týká profesorů různých umění, co o nich říkat? Vždyť všem je zvláště vlastní Filautia, takže spíš najdeš někoho, kdo chce ustoupit od otcovského pole, než od svého nadání. Zvláště to platí o hercích, zpěvácích, řečnících a básnících, u nichž: čím je kdo neuče-

nější, tím arogantněji si libuje, tím víc se vychvaluje a nafukuje. A najdou si podobní rty hlávkové, ba čím je co nemotornější, tím víc obdivovatelů získává – protože každá špatnost se vždy líbí nejvíc, protože největší část lidí, jak jsme řekli, podléhá Bláznivosti. A tak pokud je někdo neznalejší, jak sám sobě je mnohem příjemnější, tak u mnoha vzbuzuje obdiv – proč by raději měl mít pravou vzdělanost, která stojí jednak hodně peněz, jednak ho učiní protivnějším a bázlivějším, a nakonec se bude líbit mnohem menšímu počtu lidí?

43.

A vidím, že příroda zasela jednotlivým smrtelníkům jejich zvláštní Filautii, a stejně i jednotlivým národům a téměř i obcím jakousi společnou. A z toho plyne, že Britové si přisvojují zvláště krásu, hudbu a bohaté stoly. Skotové si libují v urozenosti, titulu příbuzenství s královským rodem a v dialektických jemnůstkách. Francouzi si přisvojují zdvořilost mravů. Pařížané si zvlášť osobují chválu teologické vědy, odstrkávaje téměř všechny ostatní. Italové tvrdí, že mají dobré písemnictví a výmluvnost. A tím jménem si nejpříjemněji lichotí všichni: že jediní ze smrtelníků nejsou barbaři. V tomhle druhu šťastnosti drží prvenství Římané a stále nejpříjemněji sní o té staré Římě. Benátčani jsou šťastní mínění o své urozenosti. Řekové jako původci vzdělanosti se nabízejí starými tituly oslavovaných hrdinů. Turci a všechen ten vrstvený kal skutečných barbarů si přisvojují i chválu náboženství a vysmívají se křesťanům jako pověrčivým. A o něco sladčeji si Židé stále stejně očekávají svého Mesiáše a svého Mojžíše drží zubem i dnes. Španělé neustupují nikomu ve válečné slávě. Němci si libují ve výšce těla a znalosti magie.

44.

Abych se nezdržovala u jednotlivostí, vidíte, myslím, kolik rozkoše všude plodí jednotlivým i všem smrtelníkům Filautia – jíž je téměř rovna její sestra Pochlebnost. Vždyť Filautia není nic jiného, než když si někdo sám sobě hladí. Totéž když uděláš druhému, bude to Kolakia. A dnes je pochlebenství věc hanebná – ovšem u těch, které víc vzrušují jména věcí než věci samy. Považují pochlebenství za neslučitelné s věrností – ačkoli opak by jim mohl dokazovat i příklad nerozumných zvířat. Co je totiž příchylnějšího než pes? Ale co věrnějšího? Co je lichotivějšího než veverka? A co je přátelštější k člověku? Ledaže by snad drsní lvi, nelítostní tygři nebo dráždiví levharti víc prospívali životu lidí. Ačkoli vskutku existuje jisté zhoubné pochlebenství, kterým někteří věrolomníci a vysmívači ženou nebožáky do záhuby. Ale tohle mé pochází z laskavosti povahy a jisté upřímnosti a je ctnosti mnohem bližší, než to, co se mu klade naproti: strohost a nemotorná a tíživá škarohlídství, jak říká Horatius. Tahle moje pozdvihuje sklopené mysli, hladí smutné, dráždí zemdlené, probouzí tupé, pozvedá churavé, obměkčuje divoké, získává lásky a získané udržuje. Dětství láká k zájmu o literaturu, starce rozveseluje, knížata bez pohoršení pod obrazem chvály napomíná i poučuje. Zkrátka působí, aby každý byl sám sobě příjemnější a milejší – což je vlastně hlavní část šťastnosti. A co je uctivějšího, než když se vzájemně dva muli drbou? Nemluvě o tom, že toto je velká část té chválené výmluvnosti, větší část medicíny, největší poezie: zkrátka toto je med a koření celého lidského soužití.

45.

Ale „mýlit se je bídné," říkají. Naopak: nemýlit se je nejbídnější. Příliš blouzní ti, kdo štěstí člověka hledají ve věcech samých. Ono visí na mínění: lidské věci jsou totiž tak temné a různorodé, že nic nelze jasně vědět – jak správně říkali moji akademikové, nejméně nadutí mezi filozofy. A pokud se něco vědět dá, nezřídka to brání i radosti ze života. Konečně, lidská duše je stvořena tak, že se mnohem víc zalíbí fukům než pravdám. Pokud chce někdo zřejmý a dostupný důkaz, ať jde na kázání a do kostelů: pokud se tam vypráví něco vážného, všichni usínají, zívají, mají nevolnost. Když ale ten křikloun – ach, přeřekla jsem se, chtěla jsem říct kazatel – jak často dělají, začne nějakou starobabičkovou bajkou, probudí se, vzpřímí se, zírají s otevřenými ústy. Stejně tak: pokud je nějaký světec víc bájeslovný a básnický – pokud hledáš příklad, představ si Jiřího, Kryštofa, Barboru – uvidíte, že se ten uctívá mnohem nábožněji než Petr, Pavel, ba sám Kristus. Ale tohle sem nepatří. A kolik stojí tento přídavek ke štěstí? Vždyť věci samy je nutno někdy získat velkou námahou, i ty nejbanálnější, jako je gramatika. Ale mínění se bere nejsnáz – a přitom stejně nebo i víc přispívá ke štěstí. Nuže: když někdo pojídá páchnoucí nasolené ryby, jejichž ani zápach jiní nesnesou, a jemu chutnají jako ambrozie, prosím, co to vadí štěstí? Naopak, pokud někomu jeseter chutná jako zvratek, co to vadí blaženosti života? Pokud má někdo manželku vysloveně ošklivou, která se mu přesto zdá, že by mohla soupeřit se samotnou Venuší, nebude to totéž, jako kdyby byla doopravdy krásná? Pokud si někdo zavěsí a obdivuje obraz špatně natřený okrem a bahnem, přesvědčený,

že je od Apella nebo Zeuxida, nebude šťastnější než ten, kdo si pořídil jejich díla za drahé peníze – ačkoli snad méně rozkoše z té podívané bude mít? Znal jsem jednoho svého jmenovce, který své novomanžel-ce dal jako dárek pár padělaných drahokamů a přesvědčil ji – byl to zdatný žvanil –, že nejsou jen pravé a přírodní, ale i jedinečné a nedo-cenitelné hodnoty. Prosím, co vadilo dívence, že se sklem neméně mile napásla jak oči, tak duši a hlouposti uchovávala u sebe jako nějaký vzácný poklad? Manžel mezitím unikl nákladu a užíval si manželči-na omylu – a přitom ji neměl o nic méně k sobě připoutanou, než kdyby jí byl dal věci drahé. Myslíte, že je nějaký rozdíl mezi těmi, kdo v té Platónově jeskyni obdivují stíny a obrazy různých věcí (pokud při-tom po ničem netouží a sami si libují), a oním moudrým, který opustil jeskyni a hledí na pravé věci? Kdyby Mykillos z Lúkiánova dialogu mohl bez přestání snít ten svůj bohatý a zlatý sen, nebylo by, proč by si přál jiné štěstí. Buď tedy není rozdílu žádný, nebo pokud je, je i lepší úděl bláznů. Předně, jejich štěstí stojí minimum, totiž jen troche pře-svědčení. A pak si ho užívají společně s ohromným množstvím lidí.

46.

A žádného dobra není příjemné vlastnictví bez druha. Kdo neví, jak málo je moudrých – pokud se jaký najde? I když ze všech staletí Řekové napočítali vlastně sedm, při Herkulovi, pokud by někdo zkoumal přesněji, propadnu se, pokud najde byť půl mudrce, ba třetinu moudrého muže. Zatímco mezi mnoha chvalami Bakcha patří k tě hlavní, že smývá starosti ducha – a to jen na krátkou dobu, protože sotva se víno vyspí, hned se zpátky vrátí – jak se říká – „na bílých čtyřspřežích" – jak je moje dobrodiní plnější a trvalejší? Já věčnou jakousi opilostí plním mysl radostmi, rozkošemi, tanci – a to bez námahy. A nenechávám žádného smrtelníka bez svého daru, zatímco ostatní dary bohů dostávají jen někteří. Ne všude se rodí štědré a jemné víno, které odhání starosti, které zůstává i s bohatou nadějí. Málokomu připadne krása, Venušin dar, ještě méně výmluvnost, Merkurův dar. Ne tak mnoha připadnou bohatství s pomocí příznivého Herkula. Vládu neuděluje Jupiter v Homérovi každému. Často Mavors nestraní ani jedné z vojsk. Mnoho lidí odchází od Apollónovy trojnožky smutných. Často Saturn burácí blesky. Phoibos občas šípy posílá mor. Neptun víc hubí, než zachraňuje. A to nemluvím o Veiovech, Plútech, Até, Pténách, Horečkách a podobných – ne bozích, ale katech. Já jsem jediná ta Bláznivost, která všechny stejně objímám svou pohotovou laskavostí.

47.

A nečekám na sliby, ani se nehněvám, dožadujíce se smíření, pokud se opomene nějaký obřad. Ani neslučuji nebe se zemí, pokud mě někdo při zvaní ostatních bohů opomine, nepustí k vůni obětí. Vždyť ostatní bohové jsou tak nedůtkliví, že se téměř víc vyplatí a je bezpečnější je opomíjet, než ctít. Jako jsou i lidé, tak obtížní a dráždiví k ublížení, že je lepší mít je úplně cizí než za důvěrné. „Ale nikdo," říkají, „Bláznivosti neobětuje, ani jí nestaví chrám." Já se opravdu podivuji, jak jsem řekla, trochu té nevděčnosti. Ale i tohle, podle své povolnosti, beru za dobré, i když ani to nemohu postrádat. Proč bych totiž žádala tušisko, mouku, kozla nebo svini, když mi smrtelníci všude po národech vzdávají tu úctu, která se obvykle i teology nejvíc chválí? Nemusím snad závidět Dianě, že se jí obětuje lidskou krví? Já se mám za nejnábožněji ctěnu, když mě všude, jak všichni dělají, duší objímají, mravy vyjadřují, životem předvádějí. Tahle úcta ke svatým není ani mezi křesťany tak častá. Jak veliký je dav těch, kdo přilepují ke svíčce Panny Matky Boží – a to v poledne, kdy to není třeba! A naopak jak málo těch, kdo se snaží napodobovat ji sama cudností života, skromností, láskou k nebeským věcem? Vždyť tohle je skutečná úcta, nebešťanům zdaleka nejmilejší. A proč bych žádala chrám, když mi celý tenhle svět, pokud se nemýlím, je nejkrásnějším chrámem? A kněží mi nechybí, kde nechybí lidé. A nejsem už tak hloupá, abych žádala kamenné a barvami nalíčené sochy – ty naší úctě někdy dokonce brání, když je ti tupí a tuční ctí jako samé bohy. Mně se mezitím děje to, co se obvykle stává těm, kdo bývají ze svého místa vyhnáni svými zástupci. Mám za to, že mi je vzty-

čeno tolik soch, kolik je smrtelníků, kteří nesou můj živý obraz, i když to nechtějí. A tak nemám proč závidět ostatním bohům, pokud se v jiných koutech země ctí jiní, a to ve stanovené dny – jak na Rhodu Foibos, na Kypru Venuše, v Argu Juno, v Athénách Minerva, na Olympu Jupiter, v Tarentu Neptun, v Lampsaku Priapus – jen ať mi společně celý svět stále přináší daleko lepší oběti.

48.

A pokud se někomu zdá, že toto říkám odvážněji než pravdivěji, nuže se chvilku podíváme na životy lidí, aby bylo zřejmé, jak mi dluží i kolik si mě cení největší stejně jako nejmenší. Ale nebudeme probírat životy kohokoli, to by bylo velmi dlouhé, nýbrž jen nápadných, podle nichž bude snadné posoudit ostatní. Co by stálo za to říkat o chátře a plebejcích, která celá je bez sporu moje? Vždyť všude přetéká tolika formami Bláznivosti, denně vymýšlí tolik nových, že ani tisíc Démokritů by na takový smích nestačilo – a ty samé Démokrity by zase bylo potřeba jiného Démokrita. Ba je neuvěřitelné říci, jaké hry, jaké rozkoše poskytují každodenně človíčci nebešťanům. Ti totiž střízlivé a dopolední hodiny věnují svárlivým poradám a slyšení modliteb. Ale jakmile už jsou prosáklí nektarem a nelibí se jim dělat nic vážného, usednou tam, kde nebe nejvíc vyčnívá, a s nakloněnými čely sledují, co dělají lidé. A není pro ně sladšího představení. Nesmrtelný Bože! Jaké je to divadlo, jak rozmanitý ten povyk bláznů! Vždyť sama občas sedám v řadách básnických bohů. Tenhle umírá touhou po ženuškě, a čím míň je milován, tím ztřeštěněji miluje. Jiný si bere věno, ne manželku. Jiný prodává svou nevěstu. Jiný ze žárlivosti hlídá jako Argus. Tenhle v smutku – papae – jaké hlouposti říká a dělá! Dokonce si najímá, jako komedianty, kteří by provedli bajku o smutku. Druhý pláče u hrobu nevlastní matky. Tenhle, co se dá seškrábat odkudkoli, všechno dává do břicha, aby brzy statečně hladověl. Tenhle považuje za nejšťastnější nic nedělat a spát. Jsou lidé, kteří se úporně mořují cizími záležitostmi, zatímco své zanedbávají. Je ten, kdo si půjčkami a dluhy myslí, že

je bohatý, brzy zbankrotuje. Jiný má za nic šťastnějšího, než sám chudý zbohatit dědice. Tenhle kvůli maličkému a nejistému zisku létá přes všechny moře, vlnám a větrům svěřujíc život, který se žádnými penězi nedá obnovit. Jiný raději hledá bohatství ve válce, než aby žil v bezpečí doma. Jsou ti, kdo si myslí, že se nejpohodlněji přijde k bohatství tím, že budou lovit bezdětné starce. Nechybí ti, kdo totéž rádi dělají, lichotíc blahobytným stařenkám. Oba druhy zase skvělou rozkoš poskytují bohům-divákům, když jsou od těch, které sami loví, chytře obelstěni. Nejhloupější a nejšpinavější ze všech je druh obchodníků – vedou totiž nejšpinavější věc nejšpinavějšími způsoby: všude lžou, křivě přisahají, kradou, podvádějí, podstrkávají – a přesto se stavějí všude na první místo, protože mají prsty obložené zlatem. A nechybí lichotivý mnišek, který se těm obchodníkům obdivuje a veřejně je nazývá „ctihodnými“ – aby se k nim dostala alespoň malá část špatně nabytého. Jinde uvidíš jakési pythagorovce, jimž se všechno zdá být tak společné, že cokoli nestřežené naleznou, berou si klidně, jako by jim to spadlo dědictvím. Jsou ti, kdo bohatí jen přáními, vymýšlejí si milé sny a mají to za dost ke štěstí. Někteří se radují, že navenek jsou považováni za bohaté, a doma pořádně hladoví. Tenhle spěchá vymrhat vše, co má, tamten lícen právem i bezprávím hromadí. Tenhle, kandidát, usiluje o lidové pocty, tamten se baví u ohniště. Dobrá část vede nekončící soudní spory a soupeří, kdo více obohatí soudce, který rozsudek odkládá, a advokáta, který hraje ve spolku. Tenhle se věnuje novotám, tamten chystá něco velkého. Je ten, kdo si zajde do Jeruzaléma, do Říma nebo ke svatému Jakubovi, kde nemá co dělat, zanechav doma ženu a děti. Zkrátka: pokud by ses z Měsíce, jako kdysi Menippos, podíval dolů na nespočet lidských zmatků, myslel by sis, že vidíš dav much nebo komárů, jak se spolu rvou, válčí, kladou si léčky, sápou, hrají si, pelichají, rodí se, padají, umírají. A ani se nedá uvěřit, kolik vrtkání, kolik tragédií plodí tak malinká a tak

brzy odcházející živočichová. Vždyť občas i lehká bouře války nebo moru najednou vyrve a rozptýlí mnoho tisíc.

49.

Ale sama bych byla nejhloupější a vskutku hodna toho, aby se mi Démokritos chechtavě smál, kdybych pokračovala ve vyjmenovávání podob lidových bláznivostí a šílenství. Obrátím se k těm, kdo si drží mezi smrtelníky zdání moudrosti a loví, jak se říká, ten zlatý ratolest. Mezi nimi prvenství drží gramatikové. Nebylo by nad nich nic ubožejšího, nic sklíčenějšího, nic bohům tak nenáviděného, kdybych já strasti té bídné profese jakýmsi sladkým druhem šílenství nezmírňovala. Neplatí pro ně totiž jen pět kleteb, jak uvádí jedno řecké epigram, nýbrž šest set. Jsou vždy hladoví a špinaví v těch svých „hrách“, řekla jsem hrách – ba spíš v „myšárnách“ nebo v mlýnech nebo v popravištích mezi houfy dětí: zestárnou tam v námaze, ohluchnou od křiku, zchřadnou v smradu a špíně. A přesto mým dobrodiním jim připadá, že jsou prvními z lidí. Tak si sami libují: hrozivou tváří a hlasem zastrašují ustrašenou tlupu; prutem, metlou a řemenem rozdírají ubohé a všemi způsoby řádí dle libosti, napodobujíce toho oslího kumánského pána. Mezitím ta špína jim připadá jako čistota, smrad páchne jako majoránka, nejbídnější otročinu považují za vládu, takže by nevyměnili svou tyranii s panstvím Falarida nebo Dionýsia. Ale jsou ještě daleko šťastnější skrz nové přesvědčení o své učenosti. Když dětem vtlukávají pouhé blouznění, přece – dobří bohové! – kterého Palaemona, kterého Donata nepohrdají před sebou? A nějakými čárami podivuhodně zařídí, aby takovými se jim zdáli hloupé matky a tupí otcové, jak sami ze sebe dělají. A ještě přidám tenhle druh rozkoše: kdykoli některý z nich najde v nějakém puchnoucím papíru matku Anchísovu

nebo nějakou slůvko lidem neznámou – třeba „pastýřku krav“, „volokřika“ nebo „kapsáře“, nebo pokud někde vykope zlomek staré kamenné desky, popsané vymletými písmeny – ó Jupitere, jaké pak jásání, jaké triumfy, jaké chvalozpěvy – jako by přemohli Afriku nebo dobyli Babylon! A když své nejchladnější a nejnevzkusnější veršíky všude vystavují, nechybí ti, kdo se diví, a oni už plně věří, že duše Vergilia přešla do jejich hrudi. Ale nejsladší ze všeho je, když se sami navzájem střídavě chválí a obdivují a drbou. Pokud se někdo jiný prolekl slovíčkem a náhodou tenhle, bystřejšího zraku, to zachytil, pak hle, Hérakle! Jaké hned tragédie, jaké šermířské pře, jaké nadávky, jaké invektivy? Ať mě všechny gramatiky zle nepřijmou, pokud lžu. Znal jsem jednoho mnohonadaného: řeckého, latinského, matematika, filozofa, lékaře, a to vskutku královsky, už šedesátníka, který, zanechav ostatních věcí, se už přes dvacet let mučí a trápí v gramatice, zcela šťasten, pokud by mu bylo dovoleno žít tak dlouho, aby přesně stanovil, jak se mají rozlišovat osm částí řeči – což dosud nikdo z Řeků ani Latiníků nedokázal úplně. Jako by to byla věc, kterou je nutno hájit i válkou, pokud někdo spojku zařadí mezi příslovce. A proto, protože je tolik gramatik, kolik gramatiků, ba víc, protože můj Aldus vydal víc než pětkrát samu gramatiku, tenhle neopomíjí žádnou, i když je napsaná barbarsky nebo nemotorně – aby ji neotevřel a nepřeházel. A závidí komukoli, pokud se někdo o něco v tomhle oboru pokusí, ať by to bylo jak chtělo neumětelské, úzkostně se bojí, aby mu snad někdo nevyrval tuhle slávu a nezanikly tolika let práce. Nazvete tohle raději šílenstvím, nebo bláznivostí? Mně na tom moc nezáleží, pokud přiznáte, že mým dobrodiním se stává, že zvíře z celku nejbídnější se dostává na takovou úroveň štěstí, že svůj úděl ani s perskými králi nechce vyměnit.

50.

Méně mi dluží básníci – ačkoli otevřeně patří k mé partě, jsou totiž svobodné pokolení, jak říká přísloví. Všechen jejich zájem se netýká ničeho jiného než hlazení uší hlupáků, a to pouhými hloupostmi a směšnými bajkami. A přesto, spoléhaje se na tyhle věci, podivuhodně slibují sobě nesmrtelnost a život rovný bohům – a totéž slibují i jiným. Tomuhle řádu jsou víc než ostatním blízké Filautia a Kolakia, a z žádného druhu smrtelníků mě není ctěn ani prostěji, ani stáleji. Dál rétorové, ačkoli ti se kromě jiných věcí stavějí trochu šikmo a hrají si s filozofy – i oni patří k naší partě, jak dokazuje mnoho jiných věcí, a především to, že kromě jiných hloupostí tak pečlivě napsali tolik věcí o žertování. A dokonce ten, kdo napsal *Rétoriku k Herenniovi*, počítá samu bláznivost mezi druhy žertovnosti. A u Quintiliana, dalekou vůdce tohoto řádu, je kapitola o smíchu rozsáhlejší než *Ilias*. A tolik přisuzují bláznivosti, že často co se nedá vyvrátit žádnými důkazy, se přesto smíchem obejde. Leda že by si někdo myslel, že to nepatří k Bláznivosti, totiž budit chechot směšnými výroky, a to uměním. Z téhle mouky jsou i ti, kdo vydáváním knih loví nesmrtelnou slávu. Všichni mi hodně dluží, zvláště ti, kdo mazají pouhé hlouposti na papír. Ti totiž, kdo píšou učeně pro soud několika učených, kdo neodmítají ani Persia, ani Laelia za soudce, se mi zdají být spíš politováníhodní než blažení, protože se stále trápí: přidávají, mění, berou, zpět vracejí, opakují, znovu kujú, předkládají, deset let drží v tajnosti, nikdy sami se sebou nejsou spokojeni, a nicotnou odměnu – totiž chválu a to velmi málo – kupují tolika bděními, tak velikým obětováním spánku –

nejsladšího ze všeho –, tolika poty, tolika mukami. Přidej teď újmu na zdraví, zkázu krásy, kalný zrak, až i slepotu, chudobu, závist, zdrženlivost od rozkoší, předčasné stáří, předčasnou smrt, a cokoli jiného takového. Takovými zly, soudí ten mudrc, se musí vykupovat, aby ho uznal jeden nebo druhý s kalnýma očima. A ten můj spisovatel, čím šťastněji blouzní – zatímco bez žádného bdění, nýbrž jak se mu zrovna uráčí, cokoli mu padne na pero, ba i své sny, hned svěřuje papíru, s jedinou drobnou ztrátou několika listů; nic nebera na vědomí, že čím hloupější hlouposti bude psát, tím víc lidí – totiž hloupých a neučených – to pochválí. Jaký tedy problém, pohrdnout těmi třemi učenými, pokud by to vůbec přečetli? Nebo co bude platit soud tak málo moudrých proti tak nesmírnému davu, který reptá? Ale ještě moudřejší jsou ti, kdo cizí věci vydávají za své a slávu, nabytou cizím velkým trudem, přenášejí slovy na sebe. Spoléhají se totiž na to, že budou mít z toho prospěch nějakou dobu, i když budou nakonec usvědčeni z plagiátu. Je k vidění, jak si sami libují, když je lid chválí, když se na ně v davu ukazuje prstem – „to je ten úžasný!“ –, když jsou k mání u knihkupců, když se jim na začátcích všech stran čtou tři jména, zvláště cizí a podobná magickým. Co jsou – při nesmrtelném Bohu – jiného než jména? A jak malý počet lidí je bude znát, pokud se podíváš na rozlehlost světa? A jak od ještě menšího počtu budou chváleny, protože neučených palatů existuje různých? A navíc, co s tím, že si ta jména často vymýšlejí, nebo si je půjčují z knih starých? Jeden se raduje, že se nazývá Telemachos, jiný Sthenelos nebo Laertes, tenhle Polykratés, jiný Thrasymachos: takže vlastně nezáleží, i když knize dáš jméno „Chameleon“ nebo „Tykev“, nebo jak filozofové obvykle mluví, „Alfa“ nebo „Beta“. A nejpůvabnější je, když se vzájemnými dopisy, verši a chvalozpěvy chválí střídavě: hloupí hloupé, neučení neučené. Tenhle díky hlasu toho vítězí jako Alkaios, tamten díky němu jako Kallimachos: tenhle je nad onoho M. Tulliem, tamten díky němu učenější než Platón. Někdy si hledají i protivníka, aby jeho soupeřením nabyli

slávy. Tu je dav rozdělen do protichůdných směrů, jak povídá Vergilius, až oba vůdci po dobře vykonané věci odejdou jako vítězové, oba triumfují. Smějí se tomu moudří, jako věcem nejhloupějším, jak jsou. Kdo to popře? Ale přitom mým dobrodiním vedou příjemný život a své triumfy by nevyměnili ani se Scipiony. Ačkoli i učení, zatímco s velkou rozkoší se tomu smějí a užívají si cizího šílenství, mi nemálo dluží i oni, což by nemohli popřít, pokud by nebyli nejnevděčnější ze všech.

51.

Mezi učenci si první místo osobují právníci – nikdo se sám sobě nelíbí tak jako oni. Neúnavně valí Sisyfův balvan, bez oddechu splétají šest set zákonů dohromady, bez ohledu na to, zda se k věci vůbec vztahují, a hromadí poznámky na poznámky a názory na názory, aby se to jejich studium zdálo nejobtížnější ze všech. Vždyť cokoli stojí námahu, to pokládají hned i za znamenité. Přidejme k nim dialektiky a sofisty – pokolení ukecanější než kterýkoli dodónský kotel, takže kterýkoli z nich by se o žvanivost dokázal utkat s dvaceti vybranými ženami. Byli by šťastnější, kdyby byli jen upovídaní, ne i hádaví – vždyť se nejzarputileji perou o kozí vlnu a přílišným hádáním většinou přijdou o pravdu. A přece je jejich Filautia dělá blaženými: ozbrojeni třemi sylogismy se bez váhání pouštějí do křížku o cokoli s kýmkoli. Zarytost je přitom činí nepřemožitelnými, i kdybys proti nim postavil Stentora.

52.

Za nimi vystupují filozofové, úctyhodní vousem a pláštěm, kteří hlásají, že jedině oni jsou moudří a všichni ostatní smrtelníci že se potulují jako stíny. Jak sladce blouzní, když stavějí nespočet světů, když měří slunce, měsíc, hvězdy, oběžné dráhy jakoby palcem nebo nitkou, když vysvětlují příčiny hromů, větrů, zatmění a jiných nevysvětlitelných věcí, nikde ani chvíli nezaváhají – jako by byli důvěrníky přírody, stavitelky věcí, nebo jako by k nám přišli z porady bohů. Zatímco je příroda i s jejich dohady velkolepě vysmívá. Vždyť že u nich nic není jasně dokázáno, i tohle je dost silný důkaz: o každé jednotlivé věci se mezi sebou vedou nekonečné spory. Oni, ačkoli vůbec nic nevědí, přece se vydávají za všeznalce. A i když neznají sami sebe a občas neuvidí ani příkop ani kámen na cestě – buď protože mají přimhouřené oči, nebo protože se jim ducha toulá kdesi daleko –, přesto hlásají, že vidí ideje, obecné pojmy, oddělené formy, prvotní látky, co-je-to a to-samozřejmě-je – věci tak jemné, že ani Lynkeus by je, myslím, nepostřehl. S neprofanovanou chátrou pak zacházejí pohrdavě, kdykoli trojúhelníky, čtyřúhelníky, kruhy a podobnými matematickými obrazci, jedněmi přes druhé navrstvenými a popletenými do podoby labyrintu, k tomu písmeny seřazenými jako do bitevního šiku a pořád dokola přerovnávanými, mlhou zahalí hlavy neučených. A nechybějí ani takoví, kdo z tohoto stavu předpovídají budoucnost z hvězd a slibují zázraky více než magické – a najdou se šťastní lidé, kteří tomu uvěří.

53.

Teology by snad bylo lepší přejít mlčením – „nehýbat tou karamynskou bažinou“, nedotýkat se téhle smrduté byliny –, protože je to pokolení náramně nafoukané a popudlivé. Snadno by na mě ve smečce vtrhli s šesti sty závěry a nutili mě odvolat; a kdybych odmítla, hned by křičeli, že jsem kacíř. Tenhle blesk mají totiž pohotově a používají ho, aby zastrašili každého, komu zrovna nejsou nakloněni. Ačkoli žádný stav neuznává mé dobrodiní tak nerad jako oni, i oni mi dluží nemálo. Jsou blažení svou Filautií, jako by zrovna oni obývali třetí nebe: ostatní smrtelníky, jako dobytek, který se plazí po zemi, pozorují z výšky a málem je litují. Jsou obklopeni takovou spoustou nauk, závěrů, dodatků, výslovných a mlčky obsažených vět, oplývají tolika „úniky“, že by je ani vulkánská pouta nedokázala svázat – vždycky se vysmeknou nějakým rozlišením, kterým uzly rozetnou snáz než sekera z Tenedu. Překypují nově vymyšlenými slovy a zázračnými výrazy. Dále podle své libovůle vykládají tajná mystéria: jak je svět stvořen a uspořádán, kterými kanály se dědičný hřích přenesl na potomstvo, jakým způsobem, v jakém rozměru, jak krátký čas trvalo, než se Kristus v panenském lůně dokončil, jak v hostii trvají akcidenty bez svého nositele. Ale tohle jsou už otřepané věci. Teprve to ostatní považují za hodné velkých a osvícených, jak říkají, teologů – a při těchhle otázkách se probouzejí: Zda je v božském rození nějaký okamžik? Zda je v Kristu více synovství? Zda je možná věta „Bůh Otec nenávidí Syna“? Zda mohl Bůh přijmout podobu ženy, nebo ďábla, nebo osla, nebo tykve, nebo kamene? A kdyby tykev, jak by kázala, jak by činila zázraky, jak by

byla přibita na kříž? A co by býval Petr proměnil, kdyby posvěcoval tehdy, když tělo Kristovo viselo na kříži? A zda se v tu samou chvíli dalo Kristovi říkat člověk? A zda bude po vzkříšení dovoleno jíst nebo pít – protože už teď se předem starají, aby neměli hlad a žízeň. A je nespočet jiných „jemnůstek", ještě jemnějších, o okamžicích, pojmech, vztazích, formalitách, kvidditách a ekceitách – věcech, které nikdo nemůže zahlédnout okem, leda že by byl Lynkeus tak dokonalý, aby i skrz nejhlubší tmu viděl i to, co nikde není. Přidej k tomu ještě ty jejich „pravdy", tak paradoxní, že proti nim vypadají stoická orákula, kterým se říká paradoxa, nejhrubším jarmarečním zbožím: například že je menší zločin podřezat tisíc lidí, než jednou v neděli zašít chudákovi botu. Nebo že je lepší dovolit, aby zahynul celý svět spolu se vším jídlem a šatstvem, jak říkají, než vyřknout jedinou sebelehčí malou lež. A tyto nejjemnější jemnůstky činí ještě jemnějšími tolik scholastických směrů, že se z labyrintu dostaneš dřív, než ze spletí realistů, nominalistů, tomistů, albertistů, okamistů, skotistů – a to jsem ještě nevyjmenovala všechny, jen ty hlavní. Ve všech těch směrech je tolik učenosti a tolik obtíží, že si myslím, že sami apoštolové by potřebovali jiného ducha, kdyby o těchhle věcech museli zápasit s tímhle novým druhem teologů. Pavel sice uměl vyznávat víru – ale když říká: „Víra je podstata věcí doufaných, důvod věcí neviditelných," definoval ji dost málo mistrovsky. A ačkoli uměl lásku skvěle žít, dost málo dialekticky ji dělí nebo vymezuje v třinácté kapitole prvního listu Korintským. A svatě sice sloužili eucharistii, ale kdyby se jich kdo zeptal, odkud a kam, o transsubstanciaci, jakým způsobem je totéž tělo na různých místech, v čem je rozdíl mezi tím, jak je Kristovo tělo v nebi, jak bylo na kříži a jak je ve svátosti eucharistie, v kterém okamžiku dochází k proměně, když modlitba, kterou se to děje, trvá v nestejném plynutí, jak myslím – neodpověděli by, troufám si tvrdit, se stejnou pronikavostí, s jakou tyhle věci vykládají a definují skotisté. Znali matku Ježíšovu, ale který z nich dokázal tak filozoficky, jako naši teologové, že byla

uchráněna poskvrny Adamovy? Petr přijal klíče – a přijal je od toho, kdo je nedává nehodnému –, ale zda tomu rozuměl, nevím; určitě se nikde nedotkl té jemnůstky, jak může klíč od vědění mít i ten, kdo vědění nemá. Křtili všude, ale nikde nevyložili, co je formální, materiální, účinná a účelová příčina křtu, a o smazatelnosti a nesmazatelnosti znaku u nich není ani zmínka. Modlili se sice, ale v duchu, nic jiného si neberouce k srdci než ta evangelijní slova: „Bůh je duch, a ti, kdo se mu klanějí, musí se mu klanět v duchu a v pravdě." Ale zdá se, že jim nebylo tehdy zjeveno, že se jedním a týmž klaněním má klanět obrázku uhlem načmáranému na stěně stejně jako samému Kristu – pokud má natažené dva prsty, nestřižené vlasy a na svatozáři, která přiléhá k zátylku, tři značky. Vždyť kdo tohle pochopí, pokud nestráví plných šestatřicet let fyzikami a nadsvětskými věcmi Aristotelovými a Scotovými? Apoštolové stále vtloukají milost, ale nikde nerozlišují, co je mezi milostí zadarmo udělenou a milostí posvěcující. Vybízejí k dobrým skutkům, ale nerozlišují skutek, úkon konající a úkon vykonaný. Všude vtloukají lásku, ale neoddělují vlitou od získané, ani nevysvětlují, zda je akcident, nebo podstata, zda stvořená, nebo nestvořená. Hříchu se hrozí – ale ať zemřu, pokud by uměli vědecky definovat, co to vlastně je, čemu říkáme hřích, ledaže by snad byli vyučeni duchem skotistů. Nemohu se totiž přesvědčit, abych uvěřila, že Pavel – podle jehož jediné vzdělanosti se dají odhadnout všichni – by tolikrát odsuzoval otázky, hádky, rodokmeny a, jak sám říká, slovíčkaření, kdyby byl v těchhle fíglech vzdělán, zvláště když všechny spory jeho doby byly selské a hrubé, srovnají-li se s těmi víc než chrysippovskými jemnůstkami našich mistrů. Ačkoli naši teologové, muži nejskromnější, pokud snad něco bylo napsáno apoštoly příliš neohrabaně a nedost mistrovsky, neodsuzují to, nýbrž vhodně vykládají: zčásti ze cti ke starobylosti, zčásti ke jménu apoštolskému. A při Herkulovi – bylo by nespravedlivé od nich vyžadovat tak velké věci, o nichž od svého učitele ani slovíčko neslyšeli. Totéž když se to přihodí u Zlatoústého, Basileia,

Jeronýma, mají dost na tom, že připíšou „nedrží to“. A ti sice vyvrátili pohanské filozofy a Židy, od přírody nejzatvrzelejší, ale víc životem a zázraky než sylogismy – a ty, z nichž žádný by nebyl schopen pochopit svým důvtipem ani jediné Scotovo Quodlibetum. Dnes který pohan, který kacíř by hned neustoupil těmhle přejemným jemnůstkám, pokud by nebyl buď tak tupý, že by jim nestačil, nebo tak nestoudný, že by je vypískal, anebo kdyby byl stejně vyzbrojen stejnými smyčkami, aby byl boj vyrovnaný – jako bys poslal mága proti mágovi, nebo jako když bojuje jeden šťastným mečem s druhým, který má také šťastný meč: tehdy by se nedělo nic jiného, než že by se znovu rozpárávala Penelopina látka. A podle mého názoru by křesťané dobře udělali, kdyby místo těch tučných bitevních šiků, s nimiž už tak dlouho s pochybným výsledkem válčí, poslali proti Turkům a Saracénům překřikující skotisty, zarytější okamisty, nepřemožitelné albertisty spolu s celou četou sofistů: viděli bychom, myslím, i nejzábavnější střetnutí, i vítězství, jaké jsme ještě neviděli. Vždyť kdo je tak chladný, aby ho jejich ostrovtipy nerozpálily? Kdo tak tupý, aby ho jejich bodce neprobudily? Kdo tak bystrozraký, aby ho jejich chytračení neoslepilo nejhustší tmou? Ale tohle všechno vám, zdá se, povídám napůl žertem. Není divu, vždyť i mezi samými teology, lépe vzdělanými v lepších naukách, jsou někteří, kterým se tyhle teologovské „jemnůstky“ hnusí. Někteří je proklínají jako jakési svatokrádežnictví a mají za největší bezbožnost, že se o věcech tak tajných a hodných klanění spíš než výkladu mluví tak nemytými ústy, že se o nich diskutuje tak světskými pohanskými hříčkami, že se o nich tak drze vyvozují definice, že se majestát božské teologie špiní tak chladnými, ba špinavými slovy i větami. Oni si přitom nejspokojeněji libují, ba sami si tleskají: tak zaneprázdněně se svými nejsladšími tlachy ve dne v noci, že jim ani chvilka nezbývá, aby si jedinkrát pročetli evangelium nebo Pavlovy listy. A přitom se, zatímco si v učilištích takhle hrají, domnívají, že jedině sylogistickými pilíři drží celou církev, která by jinak padla – ne jinak,

než Atlas drží na ramenou nebe u básníků. A dále – jak velkou to podle vás musí být blažeností, když si posvátné písmo tvarují a přetvarují podle libovůle, jako by bylo z vosku; když chtějí, aby jejich závěry, které už někteří scholastikové podepsali, vypadaly závaznější než Solónovy zákony a aby měly přednost i před papežskými dekrety; když jako cenzoři světa přikazují odvolat vše, co se úplně přesně neshoduje s jejich vyslovenými i mlčky obsaženými závěry, a jako z věštírny vynášejí verdikty: „Tahle věta je pohoršlivá; tahle málo uctivá; tahle zavání kacířstvím; tahle špatně zní." Takže už ani křest, ani evangelium, ani Pavel či Petr, ba ani sám svatý Jeroným nebo Augustin, dokonce ani sám „nejaristotelovštější" Tomáš z člověka neudělá křesťana, pokud se nepřipojí hlas bakalářů – tak velká je jemnůstka v jejich soudu! Vždyť kdo by si pomyslel, že není křesťan ten, kdo by řekl, že obě tyhle věty „nočník páchne" a „nočníku páchnout", nebo „hrnci vařit" a „hrnec vřít", jsou stejně správné, kdyby ho tihle mudrci nepoučili? Kdo by zbavil církev takových temných bludů, které by nikdy nikdo ani nečetl, kdyby je oni velkými pečetěmi neuvedli na svět? A nejsou snad šťastní, když tohle dělají? A kromě toho – když tak přesně líčí všechny věci v pekle, jako by v té zemi strávili spoustu let? A když si podle libosti vymýšlejí nové světy a nakonec přidávají ten nejširší a nejkrásnější – aby ovšem nechybělo, kde by si šťastné duše mohly příjemně vykročit, uspořádat hostinu nebo si i zahrát míčem. Těmihle a dvěma tisíci podobných hloupostí jsou jejich hlavy tak napjaté a nacpané, že si myslím, že ani Jupiterův mozek nebyl stejně těhotný, když rodě Pallas prosil Vulkána o sekeru. A proto se nedivte, když vidíte, že jejich hlava je ve veřejných disputacích tak pečlivě ovázaná tolika obvazy – jinak by se úplně rozletěla. Někdy se i já těm teologům směji, když si připadají nejvzdělanější právě tehdy, když mluví co nejbarbarsky a nejšpinavěji, když koktají tak, že jim nerozumí nikdo, leda další koktavec, a říkají tomu „ostrovtip", protože mu lid nestačí. Prohlašují totiž, že by bylo nedůstojné posvátných písem, kdyby byla musela poslouchat zá-

kony gramatiků. Podivuhodná je ta důstojnost teologů, když je jen jim dovoleno mluvit chybně – a přesto to mají společné s mnoha ševci. Nakonec se už mají za nejbližší bohům, kdykoli jsou pozdravováni jakoby nábožně oslovením „Mistře náš“. V tom jméně, myslí si, se skrývá něco podobného, jako je u Židů tetragramaton. A tak říkají, že je zlo, kdyby „Mistr náš“ bylo psáno jinak než velkými písmeny. A pokud by to někdo řekl obráceně, „Náš Mistr“, naráz by převrátil veškerou důstojnost teologického jména.

54.

K jejich blaženosti se nejblíže blíží ti, kdo si obecně říkají řeholníci a mniši – obojí jméno naprosto klamné, neboť velká část z nich je od zbožnosti velmi vzdálená a nejsou nikomu tak všude na očích jako oni. Nevidím, co by jim mohlo být bídnějšího, kdybych jim já nepomáhala tolika způsoby. Vždyť ačkoli všichni tento druh lidí proklínají, takže i náhodné setkání s nimi se pokládá za špatné znamení, přece si sami sobě skvěle lichotí. Předně mají za nejvyšší zbožnost, když ani ve vzdělání nedojdou tak daleko, aby uměli číst. A když potom ve svých kostelích osličími hlasy drmolí své očíslované, ale nepochopené žalmy, myslí si, že lahodí uším svatých velkou rozkoší. A jsou mezi nimi takoví, kdo svou špínu a žebrotu draho prodávají: před dveřmi s velkým řevem vyžebrávají chleba, ba v žádném zájezdním hostinci, voze ani lodi nedělají nic jiného, než že obtěžují – a to k nemalé újmě ostatních žebráků. A tihle nejlíbeznější lidé svou špínou, nevzdělaností, hrubostí, nestoudností nám, jak říkají, představují apoštoly. Co je však směšnějšího, než že všechno dělají podle předpisu, jako by používali matematické poměry, od nichž by se odchýlit byl zločin? Kolik má mít uzlíků bota, jaké barvy pás, kolik má mít záhybů šat, z jakého materiálu, široký kolik stébel pás, jakou podobu a kolik měřic objemu kapuce, kolik prstů široké vlasy, kolik hodin se má spát. Tahle rovnost při takové různosti těl i povah – kdo nevidí, jak je nerovná? A přesto si nad těmihle hloupostmi netoliko sami ze sebe nic nedělají, ale i navzájem jedni druhými pohrdají: lidé, kteří hlásají apoštolskou lásku, kvůli jinak uvázanému šatu nebo kvůli trochu tmavší barvě strojí po-

divuhodné tragédie. Mezi nimi uvidíš některé tak zarputile zbožné, že na svrchu nosí jen žíněné roucho, uvnitř milétskou vlnu, zatímco jiní naopak nahoře mají lněné, uvnitř vlněné. Ještě jiní se dotyku peněz hrozí jako jedu – a přitom neumějí odolat ani vínu, ani ženám. Zkrátka všem jde o jedno úžasně: aby se v způsobu života v ničem neshodli. A nestarají se o to, aby byli podobní Kristu, nýbrž aby byli nepodobní jeden druhému. Velká část jejich blaženosti je ostatně v názvech: jedni se radují, že se jim říká „nositelé provazu", a mezi nimi jsou coletané, jiní minorité, jiní minimité, jiní bulisté. Zase jiní jsou benediktini, další bernardini, jiní bridgetini, jiní augustini, jiní vilémité, jiní jakobité – jako by nestačilo říkat se křesťany. Velká část z nich tak lpí na svých obřadech a lidských tradičkách, že si myslí, že samo nebe není dost velkou odměnou za tolik věcí, a neuvědomují si, že Kristus pohrdne tím vším a bude vyžadovat svůj příkaz, totiž lásku. Jeden bude ukazovat břicho napěchované všemi druhy ryb. Jiný vysype sto měřic žalmů. Jiný napočítá myriády postů a bude si přičítat tolikrát jedním jídlem téměř rozpuknuté břicho. Jiný předvede takovou hromadu obřadů, že by to sotva pobralo sedm nákladních lodí. Jiný se bude chlubit, že šedesát let se nedotkl peněz jinak než prsty, chráněnými dvojí rukavicí. Jiný ukáže kapuci tak špinavou a hrubou, že by si ji žádný námořník neoblékl na své tělo. Jiný bude vzpomínat, že víc než pětapadesát let žil jako houba, přilepený stále k témuž místu. Jiný bude mít chraptivý hlas od ustavičného zpěvu. Jiný ustrnulost získanou samotou. Jiný jazyk ztuhlý věčným mlčením. A Kristus přeruší jejich chlubení, které by jinak nikdy neskončilo, a řekne: „Odkud se mi tu bere tenhle nový rod Židů? Jediný zákon za svůj uznávám, a jen o tom neslyším ani slovo. A kdysi jsem veřejně, bez zahalování podobenstvím, slíbil otcovské dědictví – a to nikoli za kapuce, modlitby a půsty, nýbrž za skutky lásky. Neuznávám ty, kdo své činy až příliš uznávají; ti, kdo chtějí vypadat svatější než já sám, ať si obsadí Abraxovy nebe, pokud chtějí, nebo ať si od těch, jejichž tradičky dávají přednost mým příkazům, nechají

postavit nějaké nové nebe.“ Když tohle uslyší a uvidí, že se jim dávají přednost námořníci a vozkové, s jakými se, myslíte, výrazy budou vzájemně dívat jeden na druhého? Zatím jsou však šťastní svou nadějí – ne bez mého dobrodiní. A těmihle, i když jsou od obecné věci odloučeni, přesto se nikdo neodvažuje pohrdnout jimi, zvláště žebravými, protože mají v rukou všechna tajemství všech ze zpovědí, jak jim říkají. Prozradit je sice pokládají za zločin, ale když se někdy opilí chtějí pobavit půvabnějšími povídkami, naznačují tu věc jen domněnkami, přitom jména zamlčí. A kdyby někdo tyhle sršně podrážděl, pak se jim v lidových kázáních náležitě pomstí a nepřímými slovy toho nepřítele označí tak zahaleně, že to pochopí každý, pouze ten, kdo nerozumí ničemu, to nepochopí. A nepřestanou štěkat dřív, než jim do úst strčíš sousto. A koho bys mi, prosím, raději chtěl vidět, jakého komedianta nebo tržního kejklíře, než tyhle, jak ve svých kázáních rétorizují zcela směšně, ale přitom nejsladčeji napodobují to, co rétoři sepsali o umění řečnit? Nesmrtelný Bože! Jak gestikulují, jak příhodně mění hlas, jak zpěvavě drmolí, jak se naparují, jak co chvíli nasazují jinou tvář, jak všechno míchají výkřiky! A to umění řečnit si bratříček předává bratříčkovi z ruky do ruky jako tajemnou věc: ačkoli mi není dovoleno ji znát, přece se budu snažit, jak to půjde, dohadem. Nejdřív volají, co si vypůjčili od básníků. Pak, mají-li mluvit o lásce, začnou se egyptskou řekou Nilem; mají-li vyložit tajemství kříže, úspěšně začnou od babylónského draka Béla; mají-li rozmlouvat o postu, začnou od dvanácti znamení zvěrokruhu; mají-li mluvit o víře, dlouho předem budou mluvit o kvadratuře kruhu. Já sama jsem slyšela jednoho obzvláště hloupého – přeřekla jsem se, chtěla jsem říct učeného –, který na slavném kázání, aby objasnil tajemství božské Trojice, chtěje přitom předvést svou neobvyklou učenost a uspokojit teologické uši, dal se zcela novou cestou: totiž od písmen, slabik a řeči, pak od shody jména a slovesa, přídavného jména a podstatného. Většina už se divila a někteří si pro sebe mumlali horatiovské „Kam tahle smrdutá řeč míří?“.

Nakonec dovedl věc tam, že v samých počátcích gramatiky ukázal tak vyjádřený obraz celé Trojice, že by to žádný matematik v písku zřetelněji nenakreslil. A nad touhle řečí ten nejkrajnější teolog dřel celých osm měsíců, takže i dnes vidí hůř než krtci – vždyť celá ostrost zraku se mu odvedla na hrot důvtipu. Ale ten člověk slepoty nelituje a myslí si, že si tu slávu koupil ještě lacino. Slyšeli jsme i jiného, osmdesátiletého, tak teologa, že by sis myslel, že v něm znovu ožil sám Scotus. Ten, aby vyložil tajemství jména Ježíš, s podivuhodnou jemnůstkou předvedl, že v samých písmenech se skrývá vše, co se o něm dá říct. Totiž že se skloňuje jen ve třech pádech – to prý jasný obraz božské trojice. Pak že první tvar Iesus končí na „s“, druhý Iesum na „m“, třetí Iesu na „u“ – a v tom se skrývá nevyslovitelné tajemství: totiž že těmi třemi písmeny se naznačuje, že je nejvyšší, prostřední a poslední. Zbývalo ještě tajemství těm předchozím ještě skrytější, matematickým způsobem. Jméno Iesus se rozdělí na dvě stejné části tak, že uprostřed zbyde písmeno „s“. A pak nás učil, že u Hebrejů je toto písmeno „ש“, které oni nazývají „šin“; a dále že „šin“ v jazyce Skotů, myslím, znamená „hřích“, a tak se tím zřejmě ohlašuje, že Ježíš je ten, kdo snímá hříchy světa. Nad takovým novým úvodem se všichni s otevřenými ústy podivovali, zvláště teologové, že se jim nestalo málem to, co kdysi Niobě – jako se mi málem stalo to, co tomu fíkovému Priapovi, který si k velké své škodě přišel na noční obřady Kanidie a Sagany. A ne nespravedlivě – vždyť kdy takový nástup vymyslel ten řecký Démosthenes nebo latinský Cicero? U nich byl vadný ten úvod, který byl od věci cizí – jako by snad podle téhle metody nezačínali i pastevci vepřů, přirozeností vedeni. Ale tihle vzdělanci se domnívají, že jejich „předmluva“, jak tomu říkají, bude teprve tehdy znamenitě rétorická, když nebude nikde mít nic společného s dalším obsahem – aby posluchač, přitom zírající, pro sebe reptal: „Kam ten teď míří?“ Na třetím místě místo vyprávění cosi z evangelia, ale narychlo a jako mimochodem vyloží, přestože by právě tohle měli dělat jedině. Na čtvrtém místě, už

s novou tváří, vznesou teologickou otázku, občas takovou, která „se nedotýká ani země, ani nebe“, a to taky pokládají za součást umění. Tady teprve zdvihnou teologické obočí a opakují nahlas vznešená jména: slavnostní doktoři, jemní doktoři, nejjemnější doktoři, serafští doktoři, svatí doktoři, nepřemožitelní doktoři. Pak chrlí před neznalým davem sylogismy větší, menší, závěry, dodatky, předpoklady – ty nejchladnější a víc než scholastické hlouposti. Zbývá pátý akt, v němž se musí osvědčit nejvyšší umělec. Tady mi přinesou nějakou hloupou a nevzdělanou báchorku, snad ze „Zrcadla historického“ nebo z „Příběhů Římanů“, a tu vykládají alegoricky, tropologicky i anagogicky. A takovým způsobem dovrší svou chimaeru, jakou nikdy nedokázal Horatius, když psal „Lidská hlava…“. Ale slyšeli od kohosi, že začátek řeči má být klidný a nejméně hlasitý. A tak začínají, že ani sami neslyší svůj hlas – jako by záleželo na tom, co nikdo nerozumí. Jindy slyšeli, že k rozdmychání citů se mají použít výkřiky. A tak jinak jen tiše mluvíce, náhle zvednou hlas s divokým výkřikem, i když to vůbec není potřeba. Přísahal bys, že člověk potřebuje čemeřici – jako by nezáleželo, k čemu kdo křičí. A protože dále slyšeli, že řeč má v postupu nabírat na horoucnosti, v každé části po víceméně vyřčených začátcích hned používají podivuhodnou námahu hlasu, i když je věc nejchladnější, a nakonec přestávají tak, že bys věřil, že vypustili ducha. Posléze se dozvěděli, že u rétorů se mluví o smíchu, a tak se i oni snaží vmísit nějaké vtipy – „ó milá Afrodito“ –, jak plné půvabu a jak v místě! Takže bys vskutku řekl „osel k lyře“. Někdy taky štípají, ale tak, že spíš lechtají, než aby zraňovali. A nikdy nelichotí pravdivěji, než když se zvlášť snaží vypadat, jako by mluvili bez obalu. Ostatně celá jejich hra je taková, že bys přísahal, že se tomu naučili od tržních kejklířů, kterým jsou však daleko dohnáni. A přece jsou si obojí tak podobní, že nikdo nepochybuje, zda ne jedni od druhých, nebo druzí od jedněch, se té rétorice nenaučili. A přece se najdou – samozřejmě mým přičiněním – ti, kdo při jejich poslechu si myslí, že slyší přímo Démosthena a Ci-

cerona. Takoví jsou zvláště obchodníci a ženušky: jejich uším se tihle kazatelé snaží jedinečně zalíbit, protože ti první obvykle věnují malý díl ze své špatně nabyté kořisti, jsou-li pořádně pohlazeni. Druhé zase tomuhle řádu příchylně slouží z mnoha důvodů, obzvláště proto, že si k nim obvykle v klíně vylévají, kdykoli se zlobí na manžely. Vidíte, myslím, jak velmi mi tento druh lidí dluží, když obřádky, směšnými hloupostmi a výkřiky vykonává jakousi tyranii mezi smrtelníky a sám sobě si připadá jako Pavel či Antonín.

55.

Nicméně ty herce, tak nevděčné zastírače mých dobrodiní a stejně nestoudné předstírače zbožnosti, rád nechávám. Už dávno mě totiž láká pustit se nenásilně, a jak sluší urozeným, nenásilně a trochu i upřímně do králů a dvořanů, kteří se mnou obvykle jednají úplně prostě a jak se sluší. Kdyby ti měli jen půl unce zdravého rozumu, co by bylo smutnějšího než jejich život, čeho se vyhýbat víc? Vždyť kdo by si pořídil vládu i křivou přísahou a vraždou otce, kdyby u sebe vážil, jaké obrovské břemeno musí nést na ramenou ten, kdo chce opravdu konat povinnost knížete? Že ten, kdo vzal do rukou kormidlo věcí, musí spravovat veřejnou, ne soukromou záležitost; že nic jiného nemá na mysli než veřejný prospěch; že se nesmí od zákonů, jejichž je sám tvůrcem a vykonavatelem, odchýlit ani o palec; že musí ručit za bezúhonnost všech úředníků a hodnostářů; že on jediný je vystaven očím všech a může buď jako hvězda spasitelná nejvyšší spásu přinést lidským věcem bezúhonností mravů, nebo jako kometa smrtelná nejvyšší zhoubu uvalit. Že chyby jiných se tolik necítí a nešíří se tak daleko. Že kníže je v takovém postavení, že pokud se jen slabě odkloní od čestnosti, hned se jako plíživý mor šíří zkáza života na velké množství lidí. A pak že knížecí osud sám přináší mnoho věcí, které obvykle svádějí z přímé cesty: rozkoše, svoboda, lichocení, přepych – tím ostřeji je potřeba se snažit a tím starostlivěji bdít, aby se nikde oklamán neopomenul v povinnosti. Konečně – mlčím o nástrahách, nenávistech a dalších nebezpečích i strachu, který hrozí jeho hlavě – že ho čeká pravý král, který mu brzy bude účtovat i z toho nejmenšího prohře-

šku, a to tím přísněji, čím znamenitěji vedl vládu. Kdyby tohle, pravím, a mnoho podobného kníže u sebe uvážil – a uvážil by to, kdyby byl moudrý –, nemohl by, myslím, ani jíst, ani spát s potěšením. Ale dnes, mým dobrodiním, přenechávají všechny tyhle starosti bohům, sami o sebe pečují měkce, k uchu si nikoho nepouští, kdo by neuměl mluvit příjemné věci, aby se jim do duše nevloudila žádná starost. Mají za to, že splnili všechny úkoly knížete dokonale, pokud neustále loví, pokud chovají pěkné koně, pokud podle své výhody prodali úřady a správy, pokud denně vymýšlejí nové způsoby, jak zeslabit majetek občanů a svést ho do své pokladny. A to vhodně, s nalezenými záminkami, aby i to nejnespravedlivější jednání vzbuzovalo zdání spravedlnosti. Přidávají pak schválně i trochu lichocení, aby si tak jako tak získali duše lidu. Představte si teď někoho, jací občas bývají: člověka zákonů neznalého, veřejnému prospěchu takřka nepřátelského, soustředěného na soukromé výhody, oddaného rozkošem, nenávidícího vzdělanost, nenávidícího svobodu a pravdu, nic méně nemyslí než na spásu obce, všechno měří svou libovůlí a svými zájmy. Pak mu přidejte zlatý řetěz, znamení soudržnosti všech ctností; pak korunu zdobenou drahokamy, která by měla připomínat, že nad všemi musí vynikat všemi hrdinskými ctnostmi. Dále žezlo, symbol spravedlnosti a odevšad neúplatného srdce. Nakonec purpur, znamení jakési mimořádné lásky k obecnému dobru. Kdyby kníže tyhle odznaky srovnal se svým životem, věřím, že by se za svou výstroj úplně zastyděl a bál by se, aby nějaký zvídavý vykladač celou tuhle tragickou výstroj neobrátil v smích a žert.

56.

A co teď říkat o předácích dvora? Většina z nich sice nemá nic oddanějšího, otročtějšího, nechutnějšího a sprostšího, a přesto chtějí vypadat jako první ze všech. V jedné jediné věci jsou však nejskromnější: spokojují se tím, že na těle nosí zlato, drahokamy, purpur a ostatní odznaky ctností a moudrosti, zatímco studium samotných věcí přenechávají jiným. Pokládají se za bohatě šťastné proto, že smějí krále nazývat pánem, že se naučili pozdravit třemi slovy, že umějí střídavě pokřikovat zdvořilostní tituly: „Veličenstvo“, „Vznešenosti“, „Jasnosti“. Že si bez bázně zvládli otřít tvář, že vybraně umějí lichotit. Vždyť to jsou umění, která skutečně sluší urozenému a dvořanovi. Pokud by sis však způsob jejich života prohlédl zblízka, pak jistě najdeš pravé Féačany, nápadníky Pénelopiny – zbytek té básně znáte, lépe vám ho poví Ozvěna než já. Spí se do poledne; pak najatý zbožný sluha hotov u lože rychle odbyde mši, s panstvem ještě ve spánku. Hned po mši k přesnídávce; sotva se dojí, přichází oběd. Po něm kostky, kameny, kostkované hazardy, šašci, žertéři, nevěstky, hry, nevkusy. Mezitím jedna nebo dvě svačinky. Pak večeře, po ní pitky – ne jedna, při Jupiteru. A tak bez jakékoli nudy ze života utíkají hodiny, dny, měsíce, roky, staletí. Já sama občas odcházím zase tučnější, když je vidím, jak se holedbají: každá z nymf si připadá tím blíž bohům, čím delší vlečku táhne, předáci se střídavě lokty odstrkují, aby se zdáli blíže Jupiterovi, každý si tím víc o sobě myslí, čím těžší řetěz nosí na krku – aby ukázali nejen bohatství, ale i sílu.

57.

Řád knížat ostatně nejvyšší papežové, kardinálové a biskupové horlivě napodobují, ba téměř překonávají. Ale kdyby si někdo položil otázku, co má připomínat lněný šat zářivě sněhový, totiž život ze všech stran bezúhonný; co znamená dvourohá mitra, jejíž oba vrcholy drží tentýž uzel – přece dokonalou znalost Nového i Starého zákona; co ruce chráněné rukavicemi – čistou a od všeho dotyku lidských věcí uchráněnou správu svátostí; co berla – nejbdělejší péči o svěřené stádo; co kříž nesený napřed – vítězství nad všemi lidskými vášněmi. Tyhle věci, pravím, a mnoho podobných – kdyby to někdo zvážil, nevedl by snad smutný a starostlivý život? Ale dnes žijí pěkně, jen co jedí. Péči o ovce buď přenechávají samému Kristu, nebo ji přehazují na mnichy, jak jim říkají, a vikáře. Ani si na své jméno nevzpomenou, co „biskup“ vlastně znamená – totiž práci, péči, starost. Zato při lovení peněz hrají biskupa dokonale – „bdělý zrak“.

58.

Stejně tak kdyby kardinálové uvážili, že nastoupili na místo apoštolů, že se od nich žádá totéž, co ti vykonávali; dále že nejsou pány, nýbrž správci duchovních darů, ze kterých budou brzy skládat nejpřesnější účet. Ba kdyby i o oděvu chvilku filozofovali a u sebe uvažovali: Co znamená ta jasná bělost oděvu? Snad nejvyšší a znamenitou bezúhonnost života. Co ta vnitřní purpurová? Snad nejvroucnější lásku k Bohu. Co dále ta svrchní, rozpadající se do takové nabírané šířky, že obemyká celou nejpřeúctyhodnější mulu – ačkoli by stačila i na pokrytí velblouda? Snad lásku, která se co nejšíře rozpíná, aby přispěla všem – totiž učila, vybízela, kárala, napomínala, uklidňovala války, odolávala zpupným knížatům, ba i krev ochotně vylévala pro Kristovo stádo, ne jen bohatství. Ačkoli nač vůbec bohatství těm, kdo zastupují chudé apoštoly? Kdyby tohle uvážili, pravím, nedychtili by po tomhle postavení a rádi by ho opustili – anebo by alespoň vedli život naprosto pracný a starostlivý, jaký vedli ti staří apoštolové.

59.

Nejvyšší papežové, kteří zastupují Krista, kdyby se snažili napodobovat týž jeho život – totiž chudobu, práci, nauku, kříž, pohrdání životem –, kdyby pomysleli, co znamená jméno „papa“, tj. otec, nebo přízvisko „Nejsvětější“ – co by bylo na zemi utrápenějšího? Nebo kdo by si takové místo kupoval celým jměním, kdo by koupené zbraní, jedem a všelikou silou hájil? Kolik by jim ubylo pohodlí, kdyby na ně jednou vkročila moudrost? Moudrost jsem řekla? Spíš jen zrnko té soli, o němž se zmiňuje Kristus. Tolik bohatství, tolik poct, tolik moci, tolik vítězství, tolik úřadů, tolik dispenzací, tolik daní, tolik odpustků, tolik koní, mulů, družiníků, tolik rozkoší. Vidíte, jaké tržiště, jakou žeň, jaké moře dober jsem v několika slovech obsáhla. Na jejich místo by nastoupilo bdění, posty, slzy, modlitby, kázání, studium, vzdechy a tisíc podobných bídných námah. A nesmí se zanedbávat ani to, že by tolik písařů, tolik opisovačů, tolik notářů, tolik advokátů, tolik protežérů, tolik tajemníků, tolik mezkařů, tolik koňářů, tolik stolečníků, tolik kuplířů – málem bych přidala něco ještě měkčího, ale bojím se, aby to nebylo pro uši drsnější – zkrátka tak obrovský zástup lidí, který obtěžuje – klesla jsem; chtěla jsem říct ctí – římský stolec, byl by přinucen k hladu. Je to vskutku nelidský a odporný zločin, ale ještě víc je k zavržení, kdyby i sami nejvyšší předáci církve a praví svítidla světa byli odkázáni na mošnu a hůl. Dnes však, pokud je nějaká práce, přenechává se Petrovi a Pavlovi, kteří mají oddechu více než dost. Pokud však nějaká sláva nebo rozkoš, tu si berou pro sebe. A tak se stává, mým ovšem dobrodiním, že téměř žádný druh lidí nežije změkčileji a méně

starostlivě než oni; myslí si totiž, že Kristu bohatě vyhověli, pokud mysticky, téměř scénickou výstrojí, obřady, tituly „Blaženosti“, „Důstojnosti“, „Svatosti“, požehnáními a prokletími, hrají biskupa. Zázraky činit – to je staré a zastaralé, pro tuto dobu úplně nevhodné; vyučovat lid – namáhavé; vykládat posvátné písmo – scholastické; modlit se – zahálčivé; prolévat slzy – ubohé a ženské; žebrat – špinavé; dát se porazit – hanebné a málo důstojné pro toho, kdo jen stěží dopouští i nejvyšším králům políbit si blaženou nohu; konečně umřít – nemilé; nechat se přibít na kříž – potupné. Zbývají tedy jen tyhle zbraně a „sladká požehnání“, o nichž se zmiňuje Pavel – a v nich jsou věru velkorysí: interdikty, suspenze, přitěžující okolnosti, exkomunikace, hrozivé obrazy a ten děsivý blesk, kterým samým kývnutím smrtelné duše posílají až za Tartaros. Tento blesk však ti nejsvětější v Kristu otcové, náměstkové Kristovi, nemetají proti nikomu zuřivěji než proti těm, kdo na popud ďábla se pokoušejí umenšovat a okusovat Petrovo dědictví. Ačkoli slovo evangelia je: „Opustili jsme všechno a šli za tebou,“ přece Petrovým dědictvím nazývají pole, města, daně, mýta, panství. A když za ně, zapáleni horlivostí pro Krista, bojují ohněm a mečem, ne bez velké ztráty křesťanské krve, teprve pak si myslí, že apoštolsky brání Kristovu nevěstu, Církev, statečně, jak říkají, zahánějíce nepřátele. Jako by byli nějací nepřátelé Církvi zhoubnější, než zlí papežové, kteří mlčením nechávají Krista upadat v zapomnění, ziskovými zákony ho poutají, vynucovanými výklady ho padělají a nákažlivým životem ho zabíjejí. Dále, ačkoli byla křesťanská Církev založena krví, utvrzena krví, rozmnožena krví, dnes jednají mečem – jako by Kristus zahynul a nebyl schopen po svém způsobu ochraňovat své. A ačkoli válka je věc tak nelidská, že sluší spíš šelmám než lidem, tak šílená, že básníci líčí, jak ji vysílají Lítice, tak nákažlivá, že s sebou přináší obecný mor mravů, tak nespravedlivá, že ji nejlépe vedou nejhorší lupiči, tak bezbožná, že nic nemá s Kristem společného, přece – všechno jiné nechávajíce – zabývají se jen tímhle. Tady uvidíš i chatrné starce, jak

projevují sílu mladické mysli; nezastaví je výdaje, neunaví je námaha, nezastraší je, kdyby zákony, náboženství, mír a všechny lidské věci házeli vzhůru nohama. A nechybí učení lichotníci, kteří tenhle do očí bijící záchvat šílenství nazývají horlivostí, zbožností, statečností, vymyslivše cestu, jakou je možno, aby někdo tasil smrtící meč a vrazil ho do útrob svého bratra, přitom aby mu zůstala ta nejvyšší láska, kterou podle Kristova příkazu dluží křesťan bližnímu.

60.

Nejsem si dosud jista, zda právě tyhle věci posloužily vzorem, nebo zda spíš odsud ten vzor vzali někteří biskupové v Německu, kteří ještě prostěji, zcela zanechavše oděvu, požehnání a jiných obřadů, dělají úplně satrapy – takže už téměř mají za lenost a málo důstojné pro biskupa, aby jinde než v šiku odevzdal svou statečnou duši Bohu. A obecný houf kněží, pokládaje za zločin odrodit se od svatosti svých biskupů, pak hle, jak vojensky za právo desátků se perou meči, oštěpy, kameny a vší silou zbraní; jak jsou v tomhle bystrozrací, kdyby mohli z písem starých vyhrabat něco, čím by chatrnou chudinku zastrašili a dokázali, že se jim dluží i víc než desátky. Mezitím však nenapadne je, kolik je na všech stranách možno číst o povinnosti, kterou oni mají navzájem konat lidu. Ani jim neklade na mysl holá tonzura, že kněz má být svobodný ode všech vášní tohoto světa a nemyslet na nic, než na věci nebeské. Avšak lidé lahodní říkají, že svou povinnost pořádně vykonali, pokud ty své modlitbičky, jak už to drmolí, odmumlali – a já se při Herkulovi divím, zda jim nějaký bůh naslouchá nebo rozumí, když oni sami ani nenaslouchají, ani nerozumějí, i když si je v ústech pořádně motají. V tomto však mají kněží s laiky společné jedno: že k žni zisku jsou všichni bdělí a nikdo tam nezná výmluvu neznalosti zákonů. Pokud je však nějaká zátěž, tu obratně přesunují na cizí ramena a jeden ji druhému jako míč podává. Vždyť i světská knížata, stejně jako přenechávají díly správy království vikářům a vikáři ji dále předávají dalším vikářům, tak i horlivost pro zbožnost zcela přenechávají prostým lidem ze skromnosti. Prostí lidé ji přesouvají na ty, kterým říkají

„církevní“, jako by sami neměli s církví nic společného, jako by sliby křtu znamenaly nic. Zase kněží, kteří si říkají „světští“ – jako by byli zasvěceni světu, ne Kristu –, přesouvají tenhle náklad na řádové; řádoví na mnichy; mniši volnější na přísnější; všichni dohromady na žebráky; žebráci na kartuziány – jedině u nich leží zbožnost pohřbená, a tak hluboko pohřbená, že ji sotva kdy můžeš spatřit. Stejně tak papežové, v žni peněžní nejpilnější, přenášejí ty příliš apoštolské námahy na biskupy, biskupové na faráře, faráři na vikáře, vikáři na žebravé bratry. Tihle je zase vracejí tam, kde se stříhá vlna ovcí. Ale není mým záměrem prohlížet život papežů a kněží, abych se někomu nezdála, že tkám satiru, místo abych recitovala chvalozpěv. A aby si někdo nemyslel, že haním dobrá knížata, zatímco chválím zlá. Ale těchhle věcí jsem se dotkla jen stručně, aby bylo zřejmé, že žádný smrtelník nemůže žít příjemně, pokud není zasvěcen do mých mystérií a nemá mě milostivou.

61.

Jak by se to totiž mohlo stát, když sama Rhamnúsia, osudařka lidských věcí, se mnou tak souhlasí, že těm vašim mudrcům byla vždycky nejnepřátelštější? Naproti tomu bláznům přinesla všechny výhody, i když zrovna spali. Znáte toho Tímothea, kterému i vznikla přezdívka a přísloví „síť šťastnorybáře chytá“. Nebo jiné: „soví pírko letí“. Naproti tomu na mudrce sedí tahle: „ve čtvrtém dni narozen“, i „má Seiova koně“, i „tolosanské zlato“. Ale přestávám přísloví sypat, abych nevypadala, že jsem šidila komentáře svého Erasma. A tak k věci. Fortuna miluje málo moudré, miluje odvážnější, ty, kterým se líbí „ať je kostka vržena“. Zato moudrost dělá bázlivce – a proto obecně vidíte, jak vaši mudrci mají co dělat s chudobou, hladem, dýmem; neuznaní, bezejmenní, nenávidění žijí. Blázni oplývají penězi, dostávají se ke kormidlu obce, zkrátka vzkvétají ve všech ohledech. Vždyť kdo by pokládal za blažené líbit se knížatům a mezi těmi mými drahokamovými bohy pobývat – co je neužitečnějšího než moudrost, ba co u tohoto druhu lidí odsouzeníhodnějšího? Pokud se mají získat bohatství, co nakonec vydělá kupec, pokud bude následovat moudrost? Pokud se při lži nachytán zrudne, pokud se o ty úzkostlivé pochybnosti mudrců o krádežích a lichvách bude jen trochu zajímat. Dále pokud by někdo usiloval o pocty a majetky církevní, k nim i osel či buvol dřív pronikne než mudrc. Pokud se dáš svést rozkoší, dívky, nejdůležitější postavy téhle hry, celým srdcem jsou oddány bláznům a mudrce se straní jako škorpiona a utíkají od něj. Konečně kdokoli chce žít o něco veseleji a radostněji, mudrce ze všeho nejdřív vyloučí a každé zvíře raději přijme.

Zkrátka kamkoli se obrátíš – u papežů, knížat, soudců, úředníků, přátel, nepřátel, největších, nejmenších – všechno se obstarává hotovými penězi. A protože jimi mudrc pohrdá, jsou mu i ony zvyklé horlivě utíkat. Nicméně ačkoli mým chválám není konec ani míry, přece musí řeč někdy skončit. Takže přestanu mluvit. Ale dřív ještě v krátkosti ukážu, že nechybějí velcí autoři, kteří mě osvětlili jak svými spisy, tak i činy, aby se nikomu nezdálo, že se sama sobě bláznivě líbím, a aby šťouralové nenamítali, že nic nedokládám. Takže jejich vlastním příkladem ocituji – to jest, nic k věci.

62.

Předně, že nad to je vžité pořekadlo známé snad všem: „Kde není věc, tam je nejlepší předstírání.“ A proto se dětem rovnou vhodně předkládá tenhle veršík: „Blazbodou předstírat na místě, moudrost je nejvyšší.“ Sami si nyní odvoďte, jak obrovským dobrem je bláznivost, jestliže i její klamný stín a pouhé napodobení si zasluhuje tolik chvály od učenců. Ale ještě upřímněji přikazuje přimíchávat bláznivost k poradám ten tučný a nažáklý vepř z Epikurova chléva – i když dost přesně nedodal „v míře“. A jinde: „Sladké je bláznit na místě.“ A zase na jiném místě má raději „zdát se blouznivým a tupým, než být moudrým a kousat.“ Ba u Homéra se Télemachos, kterého básník ze všech sil chválí, občas nazývá „dítě“ – a stejným jménem jako šťastného znamení tragédové rádi oslovují chlapce a mladíky. A copak jiného obsahuje posvátná báseň Iliady, než hněvy hloupých králů a národů? A konečně – jak dokonalá je ta Ciceronova chvála: „Vše je plné bláznů“? Vždyť každý ví, že čím je které dobro širší, tím je znamenitější.

63.

Ale snad u křesťanů je autorita těchto autorů nevelká. A proto také svědectvími Posvátných písem, pokud chcete, chvály naše podepřeme – nebo, jak říkají učenci, „fundumus“, podložíme. Nejdřív si vyprosíme od teologů, aby mi dovolili, abychom to směli; a dále, protože se pouštíme do náročné věci a snad by bylo neslušné znovu volat Múzy z Helikonu na tak dlouhou cestu, zvlášť když je věc dost odtažitá, bude snad vhodnější si přát, aby zatím, dokud hraji teologa a kráčím těmito trny, Scotova duše na chvilku ze své Sorbonny přesídlila do mé hrudi – ta duše ostřejší, než je kterýkoli dikobraz či ježek – a potom hned ať zase odletí, kam se jí zlíbí, třeba i k havranům. Kéž bych si i obličej mohla vzít jiný, kéž bych měla teologickou výstroj! Ale zatím se bojím, aby mě někdo neobvinil z krádeže, jako bych tajně vykradla pokladničky Mistrů Našich – protože ovládám tolik teologických věcí. Ale nemělo by se zdát tak divným, že se mi od tak dlouhého, mně nejbližšího obcování s teology něco nachytalo, když i ten fíkový bůh Priapus zachytil a zapamatoval si několik řeckých slov, jak četl jeho pán. A Lukiánův kohout dlouhým soužitím s lidmi plynně se naučil lidské řeči. Ale ted k věci – za dobrých znamení. Napsal Kazatel v první kapitole: „Počet bláznů je nekonečný.“ A když prohlašuje číslo za nekonečné, nezdá se, že obsahuje všechny smrtelníky kromě nějakých několika málo, které, nevím, zda se někomu podařilo spatřit? Ale ještě upřímněji to vyznává Jeremiáš v desáté kapitole: „Bláznem,“ praví, „se stal každý člověk ve své moudrosti.“ Jedinému Bohu přisuzuje moudrost, všem lidem ponechává bláznivost. A zase o něco výše: „Ať se nechlubí člověk svou

moudrostí.“ Proč nechceš, Jeremiáši nejlepší, aby se člověk chlubil svou moudrostí? Zajisté, odpoví, proto, že žádnou moudrost nemá. Ale vracím se ke Kazateli. Když ten křičí: „Marnost nad marnost a všechno je marnost“ – co jiného, myslíte, cítil, než jak jsme řekli, že lidský život není nic jiného než hra Bláznivosti? Totiž pochvale Ciceronově, nejlepším právem oslavované, přidal bílý kamínek, s onou pochvalou, kterou jsme před chvílí uvedli: „plné jsou bláznů všechny věci“. A zase ten moudrý Sirachovec, který řekl: „Blázen se mění jako Luna, moudrý trvá jako Slunce“ – co jiného naznačuje, než že celý smrtelný rod je bláznivý, jedinému Bohu přísluší jméno moudrého? Vždyť Lunou chápou lidskou přirozenost, Sluncem zdroj všeho světla, Boha. S ním souhlasí i to, že sám Kristus v evangeliu popírá, aby kdokoli byl nazýván dobrým, kromě jediného Boha. Dále pokud je blázen každý, kdo není moudrý, a kdokoli je dobrý, ten je i moudrý, podle stoiků, pak tedy všechny smrtelníky Bláznivost pojímá nutně. Zase Šalomoun v patnácté kapitole praví: „Bláznivost je blázna radostí“ – zjevně otevřeně vyznávaje, že bez bláznivosti v životě není nic sladkého. K témuž se vztahuje i tohle: „Kdo přidává vědění, přidává bolest, a ve velkém smyslu je mnoho nevole.“ Nevyznává snad totéž ten znamenitý kazatel otevřeně v sedmé kapitole: „Srdce moudrých tam, kde je smutek, a srdce bláznů tam, kde je veselí.“ A nespokojil se s tím, že se naučil moudrost, pokud k ní nepřidal i poznání nás. A pokud ode mě není dostatek důvěry, slyšte jeho vlastní slova, která napsal v první kapitole: „A dal jsem své srdce, abych poznal moudrost i učenost, bludy i bláznivost.“ A v tomto místě si zasluhuje všimnutí, že k chvále Bláznivosti patří, že ji položil na poslední místo. Kazatel to psal, a víte, že toto je řád církevní, aby ten, kdo je důstojností první, zaujímal místo poslední – nebo zde alespoň pamětliv je evangelního příkazu. Ale že Bláznivost je znamenitější než Moudrost, i ten Sirachovec – ať je jím kdokoli – jasně dokládá v čtyřicáté čtvrté kapitole, a při Herkulu, jeho slova neuvedu dřív, než mi vhodnou odpovědí nepomůžete v mém

úvodu, jak u Platóna dělají ti, kdo diskutují se Sókratem. Co se spíš sluší skrývat: věci, které jsou vzácné a drahocenné, nebo věci obyčejné a laciné? Proč mlčíte? I kdybyste zapírali, odpoví za vás to řecké přísloví „pláč u dveří“ – aby to někdo bezbožně neodmítal, uvádí Aristoteles, bůh našich Mistrů. Je někdo z vás tak hloupý, aby drahokamy a zlato nechal na ulici? Při Herkulovi, myslím, že ne. Do nejskrytějších komnat – a to vám nestačí –, do nejtajnějších koutů nejpevnějších pokladnic ty věci skrýváte, špínu na veřejnosti necháváte. Takže pokud se to, co je drahocennější, skrývá, co je lacinější, se vystavuje, není zjevné, že moudrost, kterou zakazuje skrývat, je lacinější než bláznivost, kterou přikazuje skrývat? Nyní přijměte vlastní slova toho svědectví: „Lepší je člověk, který skrývá svou bláznivost, než člověk, který skrývá svou moudrost.“ A což když božské písmo přisuzuje i duševní otevřenost bláznovi, zatímco moudrý si zatím myslí, že nikdo není jemu podobný. Tak totiž rozumím tomu, co píše Kazatel v desáté kapitole: „Ale i na cestě, když kráčí blázen, protože sám je nemoudrý, všechny ostatní pokládá za blázny.“ Není to známkou mimořádné upřímnosti, že všechny stavíš na roveň sobě, a ačkoli každý má o sobě vznešené mínění, ty přece své chvály sdílíš se všemi? A tak se nestyděl ani ten tak velký král téhož jména, když řekl v třicáté kapitole: „Nejhloupější jsem z mužů.“ Ani ten Pavel, učitel národů, který Korintským píše, nerad bere na sebe přezdívku blázna: „Jako nemoudrý,“ praví, „mluvím, já víc“ – jako by bylo potupou být přemožen bláznivostí. Ale mezitím na mě naříkají jací si Řekové, kteří zahrabávají oči tolika teologům tohoto času jako havranům, zatímco své poznámky jako mlhu jiným sypou na oči; v jejich houfu, pokud ne alfa, tak jistě beta je můj Erasmus, kterého ke cti častěji jmenuji. „Ó věru hloupá,“ říkají, „a sebe sama hodná citace, Morio! Zcela jiné myšlení apoštolovo než to, které sníš. Vždyť tím nemyslí, aby byl pokládán za hloupějšího než ostatní, nýbrž když předtím řekl: ‚Jsou služebníky Kristovými; i já,‘ a tím se v této části postavil na roveň ostatním, pak chvástavě přidal,

aby to zdůraznil: ‚víc já,' cítě, že nejenže je roven ostatním apoštolům ve službě evangelia, ale i poněkud nadřazen. A protože chtěl, aby to tak vypadalo pravdivě, aby však neurazil uši jako příliš arogantní, předeslal to omluvou bláznivosti: ‚Jako nemoudrý mluvím,' protože, jak řekl, je výsadou bláznů, že jedině oni smějí beztrestně mluvit pravdu." Ale co měl Pavel na mysli, když to psal, ponechávám sporům jim. Já následuji velké, tučné, hrubé a davem nejoblíbenější teology, s nimiž velká část učenců raději, při Jupiteru, chybuje, než aby s těmi trojjazyčníky správně smýšlela. A nikdo z nich si těch Řeků víc necení než kavek – zvlášť když jistý slavný teolog, jehož jméno z opatrnosti zamlčuji, aby po něm naše kavky hned nehodily řecký posměšek „osel k lyře", mistrovsky a teologicky vykládá tenhle úryvek od tohoto místa: „Jako nemoudrý mluvím, víc já," dělá novou kapitolu a – což bez vrcholné dialektiky nebylo možné – přidává nový oddíl, který vykládá tímto způsobem (a uvedu jeho slova nejen co do formy, ale i co do materie): „‚Jako nemoudrý mluvím,' to znamená, pokud se vám zdám nemoudrým, že se stavím na roveň s falešnými apoštoly, ještě víc se vám budu zdát méně moudrý, když se je pokouším předčit." Ačkoli týž muž o něco později, jako by sám sebe zapomněl, odbíhá jinam.

64.

Ale proč se úzkostlivě bráním příkladem jediného? Vždyť to je obecné právo teologů natahovat nebe, totiž božské písmo, jako kůži. Vždyť u svatého Pavla si slova božského písma vzájemně odporují, zatímco na svém místě si neodporují – pokud lze věřit pětijazyčnému Jeronýmovi: když Pavel v Athénách zahlédl titul oltáře a obrátil ho na důkaz křesťanské víry, ostatní slova, která by jeho věci byla uškodila, vynechal a utrhl jen poslední dvě – totiž „neznámému bohu“ – a i ta trochu pozměnil. Vždyť úplný titul zněl: „Bohům Asie, Evropy a Afriky, bohům neznámým a cizím.“ Podle tohoto příkladu, myslím, dnes synové teologů odtrhují odtud a odtamtud čtyři nebo pět slovíček, a je-li třeba, i zkresluje, a přizpůsobují je svému užitku – i když to, co předchází a co následuje, buď s věcí nijak nesouvisí, nebo si přímo odporuje. Dělají to s tak šťastnou nestoudností, že teologům často závidějí i právníci. Vždyť co by se jim teď nepovedlo, když ten veliký – málem jsem vyklopila jeho jméno, ale zase se bojím toho řeckého přísloví – vylovil z Lukášových slov větu tak souladnou s Kristovou myslí, jako oheň s vodou. Když se totiž blížilo poslední nebezpečí – doba, kdy obvykle dobří klienti co nejvíc stojí při svých patronech a bojují za ně s nejvyšším nasazením –, Kristus, aby ze srdcí svých vyňal veškerou důvěru v takovou pomoc, se jich zeptal, zda jim snad kde něco chybělo, když je vyslal, tak málo vystrojené cestovními věcmi, že ani botami je nevybavil proti trnům a kamenům, ani mošnu nepřidal proti hladu. Když popřeli, že jim něco chybělo, dodal: „Ale teď kdo má měšec, vezmi ho, podobně i mošnu; a kdo nemá, prodej svůj plášť a kup si meč.“

Protože celá Kristova nauka hlásá nic jiného než mírnost, snášenlivost, pohrdání životem, komu není zřejmé, co v tomto místě myslí? Totiž aby své vyslance ještě více odzbrojil, aby nejenže neutekli před botami a mošnou, ale ani plášť neodhodili – a nazí a zcela odbyti aby se pustili do úkolu evangelního; aby si nic nepořídili kromě meče, ne toho, kterým se oddávají lupiči a vrazi, nýbrž meče ducha, který proniká i do nejvnitřnějších záhybů srdce a jediným úderem seká tak všechny vášně, že už jim na mysli nic není, než zbožnost. Ale podívejte se, prosím, kam to vzadu teologie slavný teolog obrací. Meč vykládá jako obranu proti pronásledování, mošnu jako dostatečnou zásobu potravin – jako by Kristus, obrátiv názor jinam, zpíval odvolávku předchozího ustanovení, protože se mu zdálo, že své řečníky vyslal nedost „královsky". Nebo jako by zapomněl na to, že řekl, že budou blažení, až budou trpěti potupami, posměchem a trestem, zakázav, aby se zlu odporovalo – vždyť blažení jsou mírní, ne divocí; zapomněl na to, že je zval k příkladu vrabců a lilií – a nyní prý nechtěl, aby šli bez meče, takže i rozprodáním pláště přikazuje si ho koupit a raději ať jdou nazí než neopatřeni železem. K tomu stejně jako se domnívá, že pod jménem meče je obsaženo cokoli, čím lze odrazit násilí, tak pod titulem měšce zahrnuje cokoli, co patří k životní nutnosti. A tak ten vykladač božské mysli vysílá apoštoly vyzbrojené kopími, balistami, praky a dělami k hlásání Ukřižovaného. A nakládá je i mošnami, vaky a balíky, aby jim nebylo bráněno odejít z hospody, aniž by najedli. Ani to člověka nepohnulo, že meč, který tak důrazně přikazoval koupit, hned nato káral a přikazoval zasunout; a že nikdy nebylo slyšet, aby apoštolové meči a štíty se bránili proti násilí pohanů – přitom by se jistě bránili, kdyby Kristus myslel to, co tenhle vykladá. Je i jiný, kterého ke cti nejmenuji, žádný ovšem bezejmenný, který ze stanů, o nichž se zmiňuje Abakuk slovy „zachvějí se kůže země Madian", udělal kůži sedřeného Bartoloměje. Já sama jsem nedávno byla přítomná teologické disputaci – dělám to totiž často. Když se tam někdo ptal, jaká je nakonec au-

torita Božích písem, která by přikazovala kacíře spíš upalovat než vyvracet v disputaci, nějaký přísný stařec, i podle obočí teolog, s velkým žaludkem odpověděl, že tenhle zákon vydal apoštol Pavel, který řekl: „Člověka kacíře po jednom a druhém napomenutí vylučuj.“ A když tahle slova opakoval znovu a znovu a většina se divila, co se mu stalo, nakonec to vysvětlil: kacíře je třeba vyloučit ze života. Někteří se smáli, nechyběli však ti, kterým se tento výklad zdál čistě teologický. Mezitímco některý ještě odporovali, nastoupil, jak říkají, „tenedský advokát“ a nevyvratitelný autor. „Poslyšte věc,“ pravil. „Napsáno je: ‚Čaroděje nenech živého.‘ Každý kacíř je čaroděj. Tedy a tak dále.“ Všichni, kdo byli přítomni, se divili bystrosti toho muže a hlasovali ke stejnému mínění, a to i okovanými nohami. Ani nikomu nenapadlo, že tenhle zákon se vztahuje na věštce, zaklínače a mágy, které Hebrejci ve svém jazyce nazývají „mekaš'fim“, jinak by museli hrdelně trestat i smilstvo a opilství.

65.

Ale pošetile si tohle vybírám – vždyť takových příkladů je nespočet, že by se ani v Chrysippových nebo Didymových knihách všechny nedaly obsáhnout. Chtěla jsem toliko připomenout, že když se tyto věci dovolily božským učitelům, i mně, teologyni z fíkového dřeva, se sluší prominout, pokud nebudu vše citovat zcela do písmene. Teď se už vracím k Pavlovi. „Rádi," praví, „snášíte nemoudré," mluvě o sobě. A zase: „Jako nemoudrého mě přijměte." A: „Nemluvím podle Boha, nýbrž jako v nemoudrosti." A zase jinde: „Jsme," praví, „blázni pro Krista." Slyšeli jste, od jak velikého autora jakou chválu Bláznivosti. Dále týž otevřeně předpisuje Bláznivost jako věc předně nutnou a zcela spásnou: „Kdo se mezi vámi zdá moudrým, buď bláznem, aby byl moudrý." A u Lukáše dva učedníky, k nimž se cestou přidal Ježíš, nazývá blázny. Tomu bych se snad podivila – vždyť i Bohu přisuzuje nemálo bláznivosti ten božský Pavel: „Co je bláznivé u Boha," praví, „je moudřejší než lidé." Dále vykladač Origenes odporuje tomu, abys tuto bláznivost mohl vztáhnout na mínění lidí: takový je ten jeho výrok: „Slovo kříže je zahynulým sice bláznovstvím." Ale co se zbytečně úzkostlivě namáhám učit tolika svědectvími, když v mystických žalmech otevřeně sám Kristus mluví k Otci: „Ty znáš moji nemoudrost"? A ne nepříliš bezdůvodně se Bohu blázni tak upřímně líbili – myslím proto, že jako nejvyšší vládci mají velmi obezřetné podezřelé a nenáviděné – jako Julius Bruta a Cassia, zatímco opilého Antonia se vůbec nebál; jako Nero Senecu, Dionýsios Platóna –, naproti tomu si libují v povahách hrubších a prostších. Právě tak Kristus těmi mudrci, a to spoléhajícími na svou

prozíravost, vždy opovrhuje a odsuzuje je. Dosvědčuje to Pavel zcela zjevně, když říká: „Co je bláznivé u světa, vyvolil si Bůh.“ A když říká, že se „Bohu zalíbilo, aby skrze bláznivost spasil svět“, protože skrze moudrost obnoven být nemohl. A ba sám týž dost zjevně naznačuje, volaje ústy proroka: „Zahubím moudrost moudrých a chytrost chytrých zavrhnu.“ A zase, když vzdává díky, že tajemství spásy skryl moudrým, a maličkým, totiž bláznům, zjevil. Vždyť řecky je místo „maličkým“ „νηπίοις“, které postavil proti „σοφοῖς“. Sem patří i to, že v evangeliu všude utočí na farizeje a zákoníky a učitele zákona, zatímco neučený lid starostlivě chrání. Co jiného znamená „běda vám, zákoníci a farizeové,“ než „běda vám, moudří“? Zato maličkými, ženami a rybáři se, jak se zdá, nejvíc těšil. Ba i z druhu nerozumných zvířat se Kristu nejvíc líbí ta, která jsou od liščí chytrosti nejvzdálenější. A proto na oslovi raději seděl, přestože mohl, kdyby se mu bylo zachtělo, beztrestně usednout i na hřbet lvi. A Duch svatý sestoupil v podobě holubice, ne orla nebo luňáka. Dále jelenů, laňat, jehňat je v Posvátném písmu všude častá zmínka. Přidej, že své, předurčené k nesmrtelnému životu, nazývá ovcemi. Nad tohoto tvora však není nic hloupějšího – jak dosvědčuje i aristotelské přísloví „ovčí mrav“: a to upozorňuje, že z tuposti té ovce se vzalo pořečí, které se obvykle říká na tupce a hlupáky jako nadávka. A přece se Kristus prohlašuje pastýřem tohoto stáda, ba i sám se potěšil jménem beránek, když ho Jan ukázal: „Hle, Beránek Boží!“ – o němž je mnoho zmínek i ve Zjevení. Co tyhle věci jiného volají, než že smrtelníci jsou blázni, i ti zbožní? Ba že i sám Kristus, aby pomohl bláznivosti smrtelníků, byť byl moudrostí Otcovou, přece se jaksi stal bláznem, když vzav na sebe přirozenost člověka, byl shledán zjevem jako člověk? Jako také se stal hříchem, aby léčil hříchy. A nechtěl léčit jinak, než skrze bláznivost kříže, skrze apoštoly nevzdělané a tupé: jim starostlivě přikazuje bláznivost, od moudrosti je odvrací, vyzývaje je k příkladu dětí, lilií, hořčičného zrna a vrabečků, věcí tupých a bez vnímání, žijících jen vedením přírody, bez jakéhokoli

umění a starosti. Dále když zakazuje, aby se starali, jakou řečí budou mluvit před vladaři, a když zakazuje, aby zkoumali časy a okamžiky časů – zjevně aby se nespoléhali na svou prozíravost, nýbrž celou duší viseli na něm. Sem patří i to, že Bůh, stavitel světa, pod trestem zapověděl, aby neokusili ze stromu vědění, jako by vědění bylo pro blaženost jedem. Ačkoli i Pavel otevřeně vědění, jako nadýmající a nebezpečné, odsuzuje. A svatý Bernard, myslím ho následuje, horu, na niž posadil svůj trůn Lucifer, vykládá jako horu vědění. Snad není ani k opomenutí ten argument, že u nebešťanů je bláznivost milá, protože na ni se vztahuje odpuštění chyb, zatímco moudrému se neodpouští. Odkud když prosí za odpuštění, i když prozíraví chybují, přece se před Bohem brání záminkou a obhajobou bláznivosti. Tak totiž Áron prosí za trest manželky v Knize Numeri, pokud si dobře pamatuji: „Prosím, pane můj, nepřičítej nám tento hřích, že jsme ho bláznivě spáchali." Tak i Saul u Davida prosí o odpuštění viny: „Je zjevné," praví, „že jsem bláznivě jednal." Zase sám David takto lichotí Hospodinu: „Ale prosím, Hospodine, abys odnesl nepravost svého služebníka, protože jsme bláznivě jednali" – jako by nemohl získat odpuštění, kdyby se nedovolal bláznivosti a nevědomosti. Ale ještě naléhavěji útočí to, že Kristus na kříži, když se modlil za své nepřátele: „Otče, odpusť jim" – žádnou jinou omluvou se neobhajoval, než neznalostí: „neboť nevědí," praví, „co činí." Stejně tak Pavel píše Timoteovi: „Ale proto jsem došel milosrdenství Božího, že jsem to činil z neznalosti v nevěře." Co je „z neznalosti jsem to činil", než „z bláznivosti jsem to činil, ne ze zloby"? Co znamená „proto jsem získal milosrdenství", než „nebyl bych ho získal, kdybych nebyl byl chráněn obhajobou bláznivosti"? Pro nás mluví i ten mystický žalmista, který mi na svém místě nepřipadl: „Hříchů mládí mého a neznalostí mých nevzpomínej." Slyšeli jste, čím dvěma se obhajuje: totiž věkem, který mě vždy obvykle provází, a neznalostmi, a to v množném čísle, abychom chápali tu obrovskou moc Bláznivosti.

66.

A abych nebrala konce těchto důkazů, které jsou nekonečné, a abych to řekla stručně: zdá se mi, že celé křesťanské náboženství má jakési příbuzenství s jakousi bláznivostí a vůbec se neshoduje s moudrostí. Pokud si přejete tomu důkazy, předně si všimněte, že chlapci, starci, ženy a prostoduší se radují z posvátných a náboženských věcí před ostatními, a proto jsou vždy nejblíže oltářům – zřejmě jen ponukou přírody. Dále si všimněte, že ti prví zakladatelé náboženství podivuhodně objímali prostotu a nejpřísnějšími nepřáteli vzdělanosti byli. Konečně žádní blázni se nezdají být nerozumnější, než ti, které jednou zcela zachvátil zápal pro křesťanskou zbožnost: tak sypou své, trápení nedbají, nechávají se klamat, mezi přáteli a nepřáteli nedělají rozdíl, hrozí se rozkoše, hladověním, bděním, slzami, pracemi a potupami se krmí, životem pohrdají, smrti si jedinečně přejí – zkrátka zdají se být zcela od obecného smyslu odstoupeni, jako by jejich duše žila jinde, ne ve svém těle. Co je to jiného než šílenství? Tím méně se smí divit, že apoštolové se zdáli opilí mladým vínem, že Pavel se Festovi zdál šílený. Ale protože jsme si už jednou oblékla „lví kůži“, nuže poučme ještě i to: blaženost křesťanů, po níž tolika pracemi touží, není nic jiného než jakýsi druh šílenství a bláznivosti – neberte ta slova ve zlém, uvažte spíš věc samu. Předně téměř s platoniky křesťané souhlasí, že duše je ponořená a svázaná tělesnými pouty, a je jeho hrubostí blokována, že nemůže ty věci, které opravdu jsou, kontemplovat a užívat jich. A proto Platón definuje filozofii jako přemítání o smrti, protože ta odvádí mysl od věcí viditelných a tělesných – a totéž ovšem činí

smrt. A tak dokud duše dobře používá tělesných orgánů, nazývá se zdravou; když ale, přetrhaje už pouta, pokouší se o volnost a jako by chystala útěk z toho vězení, pak to nazývají šílenstvím. Pokud se to přihodí nemocí nebo poruchou orgánů, pak je zcela souhlasně všeobecně prohlášeno za šílenství. A přece i u tohohle druhu lidí vidíme, že předpovídají budoucnost, znají jazyky a písmena, kterým se nikdy neučili – a zkrátka projevují něco božského. A není pochyb, že se to děje tím, že mysl, trochu uvolněna z nákazy tělem, začíná vysílat svou rodnou sílu. Myslím, že totéž je příčina, proč u nemocných blízko smrti se podobného obvykle děje, že jako nadšeni mluví některé podivuhodné věci. Zase pokud se to děje zápalem pro zbožnost, snad to není týž druh šílenství, ale jemu tak blízký, že velká část lidí to pokládá za pravé šílenství, zvláště protože hrstka člověčků se celoživotně rozchází s celým obecným shromážděním smrtelníků. A tak se jim pravidelně stává, co podle platónského podobenství se, myslím, přihází těm, kdo v jeskyni spoutáni obdivují stíny věcí – a tomu uprchlíkovi, který, vrátiv se do jeskyně, hlásá, že viděl pravé věci, kdežto oni jsou v mnohém omylu, kdo věří, že nic jiného než ubohé stíny neexistuje. Vždyť ten moudrý lituje a oplakává jejich šílenství, kterým jsou drženi v tak velkém omylu. Oni ho zase vysmívají jako blouznivého a vyhánějí. Stejně tak obecný lid obdivuje nejvíc ty věci, které jsou nejtělesnější, a je skoro přesvědčen, že jedině ty jsou. Naopak zbožní, čím něco víc přistupuje k tělu, tím víc tím opovrhují a cele jsou unášeni ke kontemplaci neviditelných věcí. Vždyť první přisuzují prvenství bohatstvím, nejbližší místo tělesným pohodlím, poslední místo duši – kterou však většina ani nevěří, že existuje, protože ji nevidí očima. Naopak oni se cele upnuli předně k samému Bohu, jenž je nejprostší ze všech věcí; na druhém místě, ale přece v něm, k tomu, co se mu nejvíc blíží, totiž k duši; péči o tělo zanedbávají, pení ze pohrdají jako skořápkami a utíkají před nimi. Nebo pokud musí s takovými věcmi zacházet, dělají to s obtížemi a odporem – mají, jako by neměli, vlastní,

jako by nevlastnili. Jsou i v jednotlivých věcech mezi těmito a oněmi mnohé stupně rozdílné. Předně ačkoli všechny smysly mají s tělem příbuzenství, přece některé z nich jsou hrubší, jako hmat, sluch, zrak, čich, chuť. Některé jsou od těla více odloučené, jako paměť, rozum, vůle. A tak kde se duše napne, tam je silná. Zbožní, protože celou sílu duše napínají k tomu, co je od hrubších smyslů nejvzdálenější, v těchto smyslech jako otupí a strnou. Naopak obecný lid je v nich nejsilnější, v oněch nejslaběji. Odtud slyšíme, že se některým božským mužům přihodilo, že olej místo vína pili. Zase v duševních hnutích některá mají víc společného s tučným tělem, jako chtíč, chuť k jídlu a spánku, hněv, pýcha, závist – s těmihle vedou zbožní nesmiřitelnou válku, zatímco obecný lid si bez nich nedovede život představit. Pak jsou některá hnutí střední, jaksi přirozená, jako láska otce, láska k dětem, k rodičům, k přátelům. Těm obecný lid přisuzuje nemálo. Ale oni se snaží vyrvat i tyhle hnutí z duše, nebo je přijmout jen do té nejvyšší části duše, aby už milovali rodiče ne jako rodiče – vždyť ten co jiného zrodil, než tělo? Ačkoli i to samo se dluží Bohu-rodiči – nýbrž jako muže dobrého, v němž se třpytí obraz oné nejvyšší mysli, kterou jedinou nazývají nejvyšším dobrem a mimo niž, hlásají, nic není hodno lásky ani touhy. Podle téhož pravidla měří i všechny ostatní povinnosti života, aby všude to, co je viditelné, pokud ne cele opovrhují, přece daleko méně cenili, než ty, které vidět nelze. Říkají dále, že i ve svátostech, a dokonce i v samých úkonech zbožnosti, se nachází tělo a duch. Jako v postu nepokládají za velkou věc, pokud se někdo jen zdržuje masa a večeře, co obecný lid má za dokonalý půst, pokud zároveň něco neubere z vášní, aby méně dovolil hněvu, méně pýše, a aby, méně obtížen tělesnou hmotou, duch se namáhal k ochutnávce a užívání nebeských dober. Podobně i při eucharistii – ačkoli není hodné pohrdání, co se děje obřady, přece to samo o sobě je buď málo prospěšné, nebo i zhoubné, pokud se nepřistoupí k tomu, co je duchovní: totiž to, co se těmi viditelnými znameními znázorňuje. Znázorňuje se

pak smrt Krista, kterou mají smrtelníci vyjádřit krocením, uhašením a jakoby pohřbením tělesných vášní, aby povstali k nové životní obnově a aby byli jedno s ním a také jedno mezi sebou. Tohle tedy koná, tohle rozvažuje zbožný. Naproti tomu obecný lid věří, že obět není nic jiného, než být blízko oltáře, a to co nejblíže, naslouchat hlukům hlasů a hledět na podobné obřádky. A nejen v tom, co jsme uvedli jen jako příklad, nýbrž vůbec v celém životě utíká zbožný od toho, co je příbuzné tělu, a je unášen k věcem věčným, neviditelným, duchovním. A proto, protože mezi těmito a oněmi je ve všech věcech nejvyšší neshoda, nastává, že si jedni druzí připadají šílení. Ačkoli, podle mého názoru, přesněji se to slovo hodí na zbožné než na obecný lid.

67.

A tohle se stane ještě zjevnější, pokud, jak jsem slíbila, v krátkosti ukážu, že ta nejvyšší odměna není nic jiného, než jakási druh šílenství. Předně tedy uvažte, že Platón podobnou věc tušil už tehdy, když psal, že šílenství zamilovaných je ze všech nejšťastnější. Vždyť ten, kdo prudce miluje, žije už ne v sobě, nýbrž v tom, co miluje, a čím dále se odvádí od sebe sama a stěhuje se do onoho, tím víc se raduje. A pokud duše chystá cestu z těla a nepoužívá dobře svých orgánů, tomu bys zcela právem řekl šílenství. Jinak co jiného znamená, co obecně i říkají: „Není u sebe“, a „vrať se k sobě“, a „vrátil se k sobě“? A dále čím absolutnější je láska, tím větší je šílenství a tím šťastnější. Takže jaký bude ten nebešťanský život, po němž zbožné duše tolika toužebně vzdychají? Totiž duch pohltí tělo jako vítěz a silnější. A to učiní tím snáz, zčásti protože už je takřka ve svém království, zčásti protože už v tomto životě tělo k podobné proměně očistil a oslabil. Dále duch bude od oné nejvyšší mysli podivuhodně pohlcen, protože je nekonečně mocnější. A tak celý člověk bude mimo sebe a nijak jinak nebude šťastný, než že, mimo sebe postaven, bude snášet jakýsi nevýslovný stav od onoho nejvyššího dobra, které vše do sebe strhává. A ačkoli ta blaženost se stává dokonalou až tehdy, kdy duše, znovu dostavše svá dávná těla, dostanou dar nesmrtelnosti, přece protože život zbožných není nic jiného, než rozjímání onoho života a jakoby jeho stín, i oni někdy ochutnávají ten jas nebo cítí nějakou tu vroucnost. A ačkoli je to nejmenší kapka v porovnání s onou věčnou blažeností, přece daleko převyšuje všechny tělesné rozkoše, i kdyby se všechna potěšení všech

smrtelníků shrnula v jedno. Tak dalece převyšují duchovní věci tělesné, neviditelné viditelné. To je ovšem to, co slibuje prorok: „Oko nevidělo, ani ucho neslyšelo, ani do srdce člověka nevstoupilo, co připravil Bůh těm, kteří ho milují.“ A tohle je ta část Bláznivosti, která se neztrácí při proměně života, nýbrž se zdokonaluje. Tohle tedy ti, kterým bylo dovoleno zakusit – a to dopadá na nemnohé –, trpí jakousi věcí nejpodobnější šílenství: mluví něco, co není dostatečně souvislé a ne lidsky, nýbrž vydávají zvuk bez myšlenky, pak co chvíli mění tvář. Chvíli jsou veselí, chvíli sklíčení, chvíli pláčou, chvíli se smějí, chvíli vzdychají – zkrátka vskutku zcela jsou mimo sebe. Když se brzy vrátí k sobě, popírají, že by věděli, kde byli, zda v těle, nebo mimo tělo, zda bdící, nebo spící, co slyšeli, co viděli, co řekli, co udělali, nepamatují si, leda jako skrz mlhu a sen; jen tolik vědí, že byli nejšťastnější, zatímco takhle blouznili. A tak oplakávají, že se vrátili k sobě, a nic by nechtěli raději, než takhle věčně šílet tímto druhem šílenství. A to je slabý, lehký ochutnávek té budoucí blaženosti.

68.

Ale já už dávno zapomínajíc na sebe „skáču nad vymezenou mez“. Pokud se vám bude zdát, že jsem řekla cokoli troufaleji nebo upovídaněji, pamatujte, že to řekla Bláznivost – a žena. Mezitím ovšem vzpomeňte si i na to řecké přísloví: „Často i bláznivý muž na místě promluvil“ – pokud snad nemyslíte, že se to na ženy nevztahuje. Vidím, že čekáte závěr; ale příliš blouzníte, pokud se domníváte, že si pamatuji ještě to, co jsem řekla, když jsem vysypala takovou halmaru slov. Staré je: „Nenávidím pamětlivého společníka u číše.“ Nové tohle: „Nenávidím pamětlivého posluchače.“ A proto se mějte dobře, tleskejte, žijte, pijte, nejslavnější mystagogové Bláznivosti.

Konec.

Erasmus Rotterdamský: Chvála bláznivosti

Překlad: Audioknihy CZ. Nový český překlad z originálu, který vznikl pro tento projekt a prošel nezávislou korekturou.

Zdroj originálního textu: Project Gutenberg #30201.

Originální text je volné dílo. Překlad a vydání: Audioknihy CZ, licence CC BY 4.0. Můžete jej sdílet a dál používat, pokud uvedete zdroj (Audioknihy CZ, audioknihycz.cz/kniha/erasmus-chvala-blaznivosti/).

Audioknihu připravujeme. Další knihy a audioknihy zdarma najdete na audioknihycz.cz/kniha/erasmus-chvala-blaznivosti/.